

LES LLENGÜES DE LA DOCUMENTACIÓ DE L'ARXIU DEL CONSELL DE LES PAÜLS D'ISÀVENA DEL 1546 AL 1667 (I)

Artur QUINTANA I FONT
Universitat de Heidelberg

*lo día que lo mesagero de Benabary portà las cartas y
tornaren la resposta de las cartas de Goan d'Àger (166)*

1. INTRODUCCIÓ

Als números 11-13 i 15-17 d'aquesta mateixa revista ha estat publicada la documentació que es conserva¹ de l'Arxiu del Consell de les Paüls dels anys 1546-1667.² Aquesta documentació presenta una gran llacuna que va del 1554 fins al 1575, ambdós anys inclosos, i algunes altres de menors. Comprèn 1574 textos d'extensió molt desigual, i un total de 734 pàgines. El present estudi és fet sobre aquests materials i en citar-los els poso en cursiva i solc indicar el número del text d'on procedeixen. Per evitar proximitat simplifico en alguns casos l'exposició dels fets, i prescindeixo sovint dels que són comuns al català, a l'aragonès i al castellà.

Aquests documents són escrits en llur més gran part en català amb nombrosos préstecs, i més encara interferències, procedents majoritàriament del castellà i bastants menys de l'aragonès, i cap de l'occità, llevat de les medievals i algun topònim i antropònim —i això que se'ns informa amb freqüència de la presència de gent

¹ Els manuscrits són a l'Arxiu Parroquial de Sant Pere de les Paüls i en una petita part al Museu de la mateixa parròquia. Per a alguns detalls de la història recent d'aquests documents, vegeu Heim, Walter, i Artur Quintana, «Manuscrits del Consell de les Paüls (1576-1636)», *Alazet*, 11 (1999), p. 185, i 16 (2004), p. 240, n. 1.

² El Consell de les Paüls comprenia a l'època les viles de Sant Pere de les Paüls, l'actual centre, Suïls, Vilaplana, Vilarruè —llogaret conegut també com l'Alteró: *los de l'Alteró, digo los de Bilaróé* (207); a l'Alteró (789, 815)—, Arques i Alins. Hom li ha calculat uns 250 habitants (Quintana [1988], p. 28).

d'ultraports³ a les Paüls o a la comarca—. A mesura que passen els anys augmenten les interferències,⁴ i especialment a partir del 1646 es fa difícil d'escatir en bastants de textos⁵ si els escrivans els redacten tendencialment en català o en castellà. Es tracta d'un lent procés de substitució en l'escrit del català pel castellà. A partir de 1591 es troben una cinquantena de textos⁶ redactats total o parcialment en castellà amb nombroses interferències, catalanes i —menys— aragoneses, totes les quals decreixen amb el pas del temps. El llatí, a l'època llengua de l'alta cultura i de força documentació administrativa, es manifesta només per l'ús molt freqüent dels mots *item*,⁷ *primo* i poca cosa més.⁸

Els textos reflecteixen la vida d'una vila pirinenca considerablement autònoma, com encara avui en dia ho són els comuns andorrans. Principalment són llistes d'ingressos i despeses, els anomenats comptes de clavaria, així com contractes d'arrendament de camps i prats comunals o de concessió de determinats serveis de la vila —la carnisseria, el molí, la taverna, la ferreria, el cirurgià, la dula dels porcs, els messeguers, construcció d'alguns edificis de propietat comunal, etcètera—, la majoria dels quals se solen repetir, amb poques variacions, any rere any. A tot això cal afegir la designació dels diversos càrrecs —batlle, lloctinent de batlle (que a l'època eren pròpiament jutges),⁹ clavari, mudafàs i jurats— per al govern municipal i certes disposicions d'aquest sobre alcavoteria, prohibició de blasfemar en públic, bruixeria, pau i treva, control de la pesca, controls en temps de guerra, etcètera. Hi ha algunes poques actes per causes criminals. I un únic text¹⁰ de meteorologia popular.

Fins a la dècada dels noranta del segle XVI les Paüls formaven part del comtat quasi independent de Ribagorça dins del regne d'Aragó. I a la mateixa dècada el comtat passà a ser administrat directament per la Corona. Tant el comte com més tard els funcionaris reials solien ser gent de llengua castellana, i entre la petita noblesa de les Paüls, els infançons, s'observa a partir dels darrers anys del segle XVI una

³ Anomenats d'unes vegades *gascons* (207, 359, 1006, 1011...), d'altres *aranesos* (207...), *francesos* (386, 530, 698...), *del regne de França* (208, 224, 294, 307, 1301...) i sobretot *gavatxos* (0161, 0165, 6, 20, 31, 166, 190, 195, 224, 232, 237, 248, 312, 316, 341, 396, 501, 509, 540, 645, 647, 748, 792, 838, 858, 871, 876, 881, 992, 1004...).

⁴ Vegeu el text 832, de l'any 1613, o el 967, de l'any 1633...

⁵ Vegeu especialment els textos 1025, 1026, 1043, 1048, 1061, 1062, 1085, 1107, 1128, 1193, 1194, 1221, 1224, 1226, 1230, 1232, 1234-1235, 1237, 1248, 1270, 1283, 1290, 1300-1301, 1332, 1336, 1337, 1341, 1348.

⁶ Són els textos 361, 425, 466, 474, 476, 480, 486, 489-490, 495, 497, 520, 587, 638, 641, 654, 673, 705, 753, 784 i el text 787, que és de l'any 1606. Fins a l'any 1649 amb el text 1053, quasi cinquanta anys després, llevat d'un únic breu text 996, de l'any 1637, no s'observa una renovada presència de textos en castellà. Segueixen els textos 1053-1055, 1069, 1115, 1133, 1209, 1215-1218, 1223, 1233, 1234, 1241, 1259, 1288-1289, 1302, 1304, 1307, 1320-1321, 1332-1333.

⁷ En un cas ben adaptat al català: *los ytems damont dits* (341).

⁸ *vt supra* (0173), *Corpo Crjst* (0181), *yn ipso facto* (207), *de djbjnjs* (0167), *qoycdam* (313)...

⁹ Vegeu *per no aber bayle en la bila per a fer gustísia* (57).

¹⁰ El text 673.

marcada predilecció per la llengua castellana, en tot cas en l'escriptura.¹¹ Eclesiàsticament les Paüls eren del bisbat de Lleida fins a l'any 1571, quan passaren a formar part del nou bisbat de Barbastre, un fet que no podia deixar d'influir sobre la situació lingüística a les Paüls, ja que el primer bisbat era majoritàriament de llengua catalana, tant parlada com escrita, mentre que al segon predominava l'aragonès com a llengua parlada i el castellà com a llengua escrita. Els documents se'n fan ressò d'aquesta situació i així s'observa que, mentre els capellans de les Paüls durant els anys de pertinença al bisbat de Lleida escrivien en català,¹² ho fan en castellà quan la vila passa a ser del bisbat de Barbastre i això encara que la resta del document siga en català.¹³ A més cal tenir en compte que a l'època, especialment en les viles d'escassa població, com és el cas de les Paüls, les poques persones que sabien llegir i escriure ho havien après en la majoria dels casos del clergat local.¹⁴

Lingüísticament el Consell de les Paüls era i és de llengua catalana i situat a tocar del parlar de transició de la vall de Benasc. El català, que en el passat havia estat llengua prestigiosa a l'Aragó, coneguda i practicada especialment pel funcionariat també en els territoris on no era llengua pròpia,¹⁵ havia començat a decaure davant del castellà a partir del compromís de Casp,¹⁶ si bé hi mantenia prou prestigi durant tot el segle XVI, i a la Ribagorça d'alguna manera fins a la guerra dels Segadors, en el curs de la qual hi hagué un efímer intent d'incorporació del comtat a Catalunya. Acabada la guerra el 1659 desfavorablement per a Catalunya, la decadència del català com a llengua escrita a l'Aragó s'accelera fins a pràcticament desaparèixer com a tal a partir de la supressió dels Furs el 1704.

Els escrivans de les Paüls dels segles XVI i XVII disposaven a l'hora d'escriure d'una tradició d'escriptura catalana que no sempre coincidia amb llur parlar espontani, així com d'una tradició d'escriptura castellana que prenia ben poc en compte aleshores, i no gaire més en el passat, l'aragonès, que ells poc o molt coneixien dels

11 Vegeu especialment alguns textos (425, 466, 474, 476, 489, 705, 753, 784) en castellà de mà del senyor Joan Espanyol, infantó d'Alins, el propietari més ric del Consell de les Paüls.

12 Vegeu el text 0154.

13 Text 587, de l'any 1600, i text 630, de l'any 1601. En el text 486 l'escrivà comença escrivint en català, però en tractar un tema relacionat amb el bisbe de Barbastre escriu en castellà —*Soplicase a su Reberendísima Senioría se sirba en donar lisençia per a pagar lo que se debe y acabar la casa; que sesen las misas y se aga lo nesesario*— i torna després al català fins al final del text.

14 Sobre això, vegeu Farreny (2004), p. 150.

15 Són ben coneguts els casos de Graus (Saroïhandy [2005], p. 19) i de Benasc (Montoliu [1917], p. 234 i ss.).

16 Són coneguts els impropis contra el català de Bernardino Gómez Miedes a la seua *De vita et rebus Jacobi I* (1582). De principis del segle XVII: al *Sumario de propiedad luratorum de Peñarroya et Fornoles* (Caesaraugustae, 1612), sobre les lluites per aconseguir la separació de Fórnoles del Matarranya de Pena-roja de Tastavins. Se cita dins d'un text en castellà un altre en català, i per a justificar-ne la presència es diu al foli 34 «que Peñarroya confrenta con los Reynos de Cataluña y Valencia, y al tiempo de la union se hablaba en lengua catalana cerrada. Deposan los testigos .1.3.5. los quales dizen que Peñarroya esta a la frontera de Cataluña y Valencia, y se habla algunas palabras Catalanas, y otras Valencianas, con hecho antiguo. Que Ferrando Martinez Pison era vezino de Alcañiz en donde se [ha] acostumbrado y acostumbra hablar mejor que en Peñarroya». Val a dir que el tema ha estat ben poc estudiat.

seus veïns ribagorçans de la vall de l'Éssera sobretot. Tanmateix els escriptors tendien a identificar l'aragonès amb el castellà, i així, en llur creixent tendència a castellanitzar els textos catalans, feien servir també aragonesismes, els quals no sempre són fàcils de distingir dels castellanismes per la considerable semblança entre aragonès i castellà en bastants de casos. Tot plegat —català literari, català ribagorçà, castellà literari amb una lleu coloració d'aragonès literari, i aragonès ribagorçà— es manifesta d'una manera o altra en els documents ací estudiats, amb variacions de codi gairebé constants. És evident que en la interpretació d'aquests documents hi ha implícit el coneixement de la gramàtica de les llengües en qüestió, de l'època i de l'actualitat, i molt especialment dels parlars ribagorçans.

Sobre els criteris de transcripció dels manuscrits, vegeu Heim, Walter, i Artur Quintana, «Manuscrits del Consell de les Paüls (1576-1636)», *Alazet*, 11 (1999), pp. 185-186.

2. LES GRAFIES

Com en qualsevol llengua de l'Europa occidental les grafies dels textos ací considerats es basen en l'alfabet llatí i tendencialment en el valor fonètic que les lletres d'aquest alfabet tenien en el període clàssic d'aqueixa llengua. Quan les llengües —català o castellà, amb alguns tocs d'aragonès— en què escriuen els notaris i escriptors de les Paüls presenten sons que no tenen equivalència en el llatí clàssic, especialment en el camp de les palatals, les vacil·lacions gràfiques són molt considerables.

2.1. Textos catalans

2.1.1. Les vocals

L'alfabet llatí només disposa de cinc signes vocàlics —*a, e, i, o, u*—, als quals s'ha d'afegir la lletra *y* d'origen grec. Això fa que als manuscrits els sons [e] i [ɛ] siguin reproduïts per *e*, i els sons [o] i [ɔ] per *o*, mentre que [i] ho és en variació lliure tant per *i* / *j* com per *y*: *finyt* (03), *njnguna aberja* (062), *buy* (04), *Soils* (07), *y Barabés y Morango* (265), *plegat i congregat* (403), *bayle / baile* (7) / *bajle* (064), *Torbyner* (236) / *Torbiner* (351), *holi* (654) / *oly* (328)...; [u] és reproduït generalment per *u*: *escús* (419), *bruyxas* (401), *an donat beu* (064)..., i en alguns casos per *v*: *bvitanta* (64), al costat de *buitanta* (63), *egvas* (21), *comvno* (7), *Lvcia* (0133), *vna* (098), *bev i dita* (2), *le v manen* (14), *livras* (176)... En molts pocs casos trobo *b* per [u]: *cabsa* (0133), que cal llegir *causa*, o *sb* (064), que cal llegir *su*. El procés de l'escrivà per a arribar a escriure *b* per [u] és el següent: si tant *b* com *v* es poden usar per a reproduir [b], com es veurà més endavant, i *v* serveix també per a reproduir [u], com ja he indicat abans, *b* pot servir igualment per a reproduir [u]. Aqueixos processos analògics en les grafies són constants entre els escriptors de les Paüls.

2.1.2. Les consonants

2.1.2.1. Els escrivans saben de l'existència en llatí d'una lletra *h* sense cap valor fonètic en posició inicial de mot i la fan servir en uns casos d'acord amb el llatí: *gentilshomes* (024), *si fer ho bol* (04), *heretast* (658), *he aturada* (400)..., i d'altres en desacord amb aqueixa llengua: *hel he per ell é* (09)..., o en prescindeixen quan caldria: *ome* (259), *le v manen* (14), *erba* (0202)... Ocasionalment la usen també per a marcar el hiat: *cohals* (026), *ahon* (06), *rahó* (930), *nohembre* (930)..., i en algun cas per un vague record de mots llatins: *Jhoanolo* (0197), *Jhoan* (013)... Per al dígraf *ch*, vegeu més endavant.

2.1.2.2. En confondre en [b] tant [b] com [v] en llur parlar els escrivans escriuen només *b*: *bi bo* (02), *baqua* (013), *Bilaplana* (246), *bous* (253), *binte-quatre* (411)..., i en molts pocs casos *v*: *vynte-dos* (0146), *vy[n]te-sinc* (411, 412), *vint quartals* (399)...

2.1.2.3. La vibrant simple i la múltiple són reproduïdes majoritàriament per *r*: *cariador* (119), *arendament* (30), *Bilaró* (10), *Benabari* (852), *carera* (48), *posaren* (10), *curons* (1069), *Saraduj* (1069), *benre* (406), *aturada* (400), *rebust* (406)..., i ocasionalment per *rr*: *carriador* (119), *Rroda* (852), *Rramon* (877), *parrlar* (256), *escalerreta* (1067)..., en ambdós casos sense establir diferenciació gràfica entre les dues vibrants.

2.1.2.4. No distingeixen en la grafia entre [l] i [λ], que escriuen *l* generalment: *obligats* (093), *Alins* (406), *la dita* (353), *mal* (300), *la li puédan* (300), *guriol* (277), *qasalés* (277), *capytulasió* (239), *sègal* (676), *palanca* (877), *obela* (20, 195), *cosel* (851), *aletada* (06), *loctinent* (7), *Leyda* (01), *colada* (851) per 'collada', *secla* (20, 195), *sercle* (20, 195), *clabari* (337), *Bilaplana* (338), *blat* (388), *plegat* (388), *flasada* (779), *fleca* (154), i menys *ll*: *lla bila* (848), *pallanca* (877), *sègall* (877) per *sègal* (877), *Paülls* (0109), *cosell* (852)..., sense mai establir diferenciació gràfica entre la lateral i la palatal. Només ocasionalment fan servir els dígrafs *li/lj*, on *i/j* indiquen la palatalització de [λ]: *estalj* (059), *hestaljar* (0195), *consejalment* (0198), *filis* per 'fills' (0111), *alietada* (62), *defaly* (500), rarament *il*: *conseilo* (1118).

2.1.2.5. Enfront dels pocs casos de distinció gràfica entre [l] i [λ] contrasta la freqüent marca de palatalització de la *n*, la [ɲ], ja siga per diversos dígrafs a partir de *n* més un altre signe, generalment *i/j/y*, o per altres mitjans. Es tracta de les grafies *ny*: *senyor* (03), *pinyorar* (55, 221), *Espanyol* (7, 13), *yuny* (0119), *any* (97)...; *nny*: *dannyo* (61), *anny* (97); *ny*: *anyi* (0110); *yn*: *yuyyn* (019), *ayn* (0197), *ayno* (1180), *dayn* (400), *meynsconte* (0191)...; *yny*: *aynyada* (07), *ayny* (08)...; *nj*: *guanjat* (08), *pinjorar* (07), *pinjora* (0203), *Montanja* (0219)...; *ynj*: *leynja* (0233); *ni*: *cuniat* (852), *Espaniol* (13, 848), *estreniedós* (93), *ani* (83), *piniorar* (66, 221), *senior* (491), *Seniu* (510), *lenia* (494), *las Cabaniasas* (533)...; *ini*: *aini* (98); *in*: *guin* (91), *ain* (399), *ains* (654)...; *iny*: *ainys* (415); *nij*: *Montanija* (997); *jni*: *ajnio* (1062); *ng*: *mengconte* (0191); *y/i/j*: *ayada* (021), *ajada* (021), *piyorar* (014, 66, 220), *mosèyer* (010), *cap de l'ay* (83), *aj* (0145), *guay* (154), *day* (020, 0145), *ays* (021), *seyalar* (129, 256), *Montaya* (87, 236), *gui* per *juny* (154)...; *n*: *anadir* (0143), *estrenedor* (87, 236), *gun* (171), *an* (1, 7, 189, tret que l'escrivà vulgue reproduir la forma ribagorçana *an*, cas poc probable ja que les marques de palatalització són molt generals)...; *ñ*: *señora* (848), *año* (889, 1062)...; *ny*: *añy* (97).

2.1.2.6. Per a reproduir el so de [ʃ], que a les Paüls era i és ioditzat [ij], els escriptors fan servir bàsicament *ix/yx/jx*: *debaixo* (07), *leyxa* (07) / *deyxar* (0210), *reconèixer-las* (671), *mateyx* (401), *mateyxa* (0202), *coneyxensa* (661), *péyxer* (659), *bruyxas* (401)..., també amb un signe ʃ que he transcrit *cs* però que igualment podria haver transcrit per *x*: *abaicsar* (119) / *abaycsar* (152), *peícser* (242), *mateics* (151) / *mateycs* (262, 398) / *mateycsa* (105), *decsam* (398), *teicsidor* (132)... Es troben casos de *ij/ys*: *freysura* (06), *ysirà* (17), *aysí* (56), *leyse* (0210), *mateys* (494) / *matejs* (901), *ysirà* (16), *seisanta* (1071)...; *iss*: *mateissa* (160); *iz*: *deiza* (1084), *déizan* (1174)...; *ig/jg*: *freigura* (1072), *eigise* (872), *sejganta* (1073), *cojget* (1084)...; *ic*: *feicinas* (877)... En bastants de casos manca la iodització: *x*: *despux* (098), *matex* (020, 500), *exida* (152), *dexado* (1226), *caxa* (021), *frexura* (0206), *quixal* (877), *exebèrnil* (49)...; *s*: *matés* (252) per 'mateix', *basar* (1074) per 'baixar', *fresura* (1150, 1171), *esola* (93) per 'aixola'...; *g*: *fregura* (949), *feginas* (855), *dega* (997) per 'deixa'...; *c*: *ecola* (259) per 'aixola'; *cs*: *quecses* (120), *ecsada* (160), *acsi* (237)... En algunes ocasions escriuen *y*: *matey* (66, 221, 1193) per 'mateix'.

2.1.2.7. Per a reproduir el so [tʃ] apareix *ch*, alternant amb *g* i en algun cas *j*: *Morango* (029) / *Morancho* (0169) / *Moranjo* (029), *gabago* (20, 881) / *gabacho* (880), *sobredigo* (494) / *dicha casa* (510), i en mots com *magó* (019) per 'matxo', *probego* (1063), *cobargo* (628), *bogaqua* (0187) per 'botxaca', *bagiler* (0191), *gica* (34) per 'xica', *agiquir* (510), *togo* (20) per 'totxo', *ego* (1085) per 'hecho', *tagas* (20) per 'tatxas'...

2.1.2.8. Les prepalatals, procedents en general de *ge-*, *gi-* i *ia-*, *io-*, *iu-* llatines, mantenen en els textos aquestes grafies amb una certa fidelitat: *gel* (16), *gent* (292), *Gironi* (23), *jurast* (01), *juriol* (014), tot i que poden intercanviar-se: *gurat* (851)... Sovint pot aparèixer també *y*: *deyós* (0210) per 'dejós', *estaya* (251) per 'estatja', *yurat* (81), *yusta* (80), o intercanviar-se amb *g* o *j*: *gos* (240) per 'jos', *gurats* (7), *jurast* (01), *estaga* (248), *gust* (0204) per 'just', *gusta* (81)... Algunes altres formes sorgeixen més ocasionalment, com *i*: *io* (48)...; *jh*: *jhuyn* (019), *Jhoan* (013)... Llur valor fonètic podria ser a l'època [dʒ], [ʒ] o [tʃ]. Hi ha bastants arguments a favor de la solució sorda, fenomen ben conegut en la gramàtica històrica catalana com a apitxat, i que inclou també l'ensordiment de [z] i de [dz]. Aquests arguments són els següents: a) a partir del segle XVI s'inicia un procés d'apitxament del castellà que afecta àrees d'altres llengües com tot l'aragonès i gran part del català ribagorçà i del meridional central, entre altres; b) actualment el català parlat a les Paüls és apitxat; c) s'observa, com abans he mostrat, que *g*, i menys *j*, alternen amb *ch* en mots que sabem que eren pronunciats amb [tʃ], i d) en alguns pocs casos sorgeix *ch* en la grafia quan caldria esperar *g*, o si més no *j*, *y*: *meche* (508, 510), *micha* (208), *dimenche* (1307) —que es tracta d'un catalanisme dins d'un text en castellà—, *parache* (932) / *parage* (05)..., arguments tots que incideixen en una pronunciació [tʃ] per a *ge*, *gi*, *ja*, *jo*, *ju* i les variants citades. Per altra part, atès que *j* i *y* alternen amb *g* és impossible decidir si en mots com *puja* (7), *puyar* (119), *Penaroya* (25), *aja* (406) cal llegir [ʒ] o [j]. A favor de la darrera solució és que aquesta és la que ara se sent en el català parlat a les Paüls, així com en amples àrees septentrionals del català nord-occidental. I l'existència de mots com *piar* (1316) o *careadós* (195) per 'carrejadors' ho confirmen.

Lo Cons de pascan de l'obediencia del poble en l'any 1587
 de la obediencia del poble a junies ne donaren
 a los puchos y condicions següents. Et que lo que
 a treure dita que no puda perdre dita terra en
 a sematem sino que per causa de las malherbas de
 lin i entallans lo que caper de vint dies abans d'el
 a inuenera y pasado d'el d'el de senlar que no re
 o no poder del vil. y que no que dita mencia ment a la
 vila per si a se de sanes i primer biment en la
 clus y lo que a treure dita que una de las pasab
 ga a los de la vila y de los de la vila no lo bo y a
 entallos lo que la ser per de abes tina go a no
 pagant son pasage y qual que en que bo rance
 tre boua vint dies que no que en que bo rance
 y que la metrie y los de los de po pa sine son
 y a los de se re e anre abans de metrie y a los
 dita en la en la obediencia de la vila y los de la vila en
 son per parel y lo que a treure dita que no que
 metrie un mes següent per no dar que no que
 y se que da a propósito de totes los bans de
 lo d'el de los me següent

A treure dita en un palomera y donar
 de en la ment de dita en tresse l'uns
 los vint dies xiii l'iii &
 y estos a de po pa los que no que
 de dita en a de mites de setenta
 e primer biment en la negüent

Facsimil del text 242.889.431v. Encerclades, les grafies d.

2.1.2.9. L'apitxat afecta també les sibilants fricatives amb reducció a [s] de la parella [s], [z]. Per altra part la sibilant africada sorda [ts] o sonora [dz] passa a [s] i només en alguns pocs casos la sonora ho fa a [ts]. Els manuscrits de les Paül's presenten una multiplicitat de grafies per als tres primers casos: *s*, *ss*, *z*, *c*, *ç*, en alguns casos llatinitzant: *t*, *st*, *d*, i totes elles intercanviables: *s*: *pasada* (01), *misa* (7), *sensal* (997), *Ribagorsa* (016), *fâsan* (252), *marso* (9), *cabesa* (07), *lansaren* (011), *moso* (30), *cosel* (851), *saquar* (654), *cosols* (0100), *asenblas* (059), *sena* (08)...; *ss*: *estigissen* (48), *canalassos* (664), *cossel* (851)...; *z*: *azenbla* (06), *perdeze* (1236), *plaza* (997), *cafiz* (848), *faz* (025), *cozols* (0101)...; *c*: *paceria* (0214), *ordenació* (11), *Centa Lúcia* (85), *pencioner* (683), *gastoc* (1024) per 'gastos', *coldast* (997) per 'soldats', *cena* (08), *co* (0202) per 'ço', *Calt* (338) per 'Salt', *caquar* (657) per 'sacar', *fiancas* (252) per 'fiança'...; *ç*: *comença* (880), *caça mia* (0173) per 'casa mia', *Françisco* (852)...; *t*: *relatió* (057), *Matjà* (033) per 'Macià', *marto* (060) per 'março', *arendatjó* (0145)...; *st*: *Mastjà* (020)...; *d*: *arendatjó* (0145)...; la grafia *marts* (02, 0166, 0198) podria ser llatinitzant o mantenir encara l'africada. Per a [ts] les grafies són *d*, *ds*, *ts*, *s*, *ss*, *sc*, *z*, *zz*, i totes elles intercanviables: *d*: *zede* (858); *ds*: *sedse* (080), *dodse* (0112)...; *ts*: *dotse* (30), *tretse* (3), *setse* (3)...; *s*: *sese* (3)...; *ss*: *sesse* (87, 234), *dosse* (181)...; *sc*: *sesce* (87, 234); *z*: *treze* (848), *seze* (502)...; *zz*: *dozze* (0223), *trezze* (0202), *sezze* (0221). Tenint en compte això i el procés d'apitxament del castellà i l'aragonès del segle XVI que afecta també el català ribagorçà, i observant que en el català de les Paül's hi ha només [s], cal concloure que aquesta situació ja es produïa al segle XVI. En posició final de mot *-ts*: *almuts* (169), *jurats* (97)... alterna amb *-st*: *jurast* (033, 890), *pagast* (121, 262), *escust* (247), i de vegades *-sts*: *rebusts* (021), *tosts* (110)..., o *-s*: *escús* (419), *pagàs* (114)..., amb casos de contaminació: *sanost* (817) per 'sanos', *Garust* (842) per 'Garús'...

2.1.2.10. Per a [k] les grafies són en general *q*, *qu*, *c*, intercanviables excepte en posició final de mot on només hi ha *-c*, si bé en aquesta posició es troba també *-ch* en els anys quan les Paül's pertanyia al bisbat lleidatà, mentre que a partir del moment quan passa a dependre de Barbastre desapareix aquest tret gràfic català pel creixent procés de castellanització: *porchs* (04), *Roch* (06), *sinch* (017), *March* (027), *dich* (017)... enfront de *Roc* (1), *sinc* (298, 654, 848), *Luc* (971)... Potser per llatinitisme hi ha un cas de *-ch-* en un text tardà: *Michel* (1035) per 'Miquel', i es troba igualment a l'antropònim *Gacho* (1152), que apareix també com a *Gaco* (1130), *Gaquo* (1105, 1122, 1131, 1145), *Guaquo* (1192) i *Jago* (1092). Altres exemples: *q*: *qe* (1), *baqas* (1202), *arinqen* (233)...; *qu*: *Miquel* (262), *baqua* (013), *qualquiera* (11), *quistja* (37), *que* (20), *quoró* (19), *Quintana* (29, 255), *Quastelano* (67), *manquo* (04), *qualsinero* (146)...; *c*: *coalquiera* (14), *cístia* (1021) i *cuístia* (804) per 'quístia', *city* per 'quiti' (18), *toce* (417), *porcero* (145), *Micel* (64)...

2.1.2.11. [g] és escrit generalment *g*, *gu*, intercanviables: *segir* (027), *paguado* (073), *pagen* (493) / *pague* (852)... La insòlita grafia *ch* per [g], que trobo de vegades a *chabago* (890), escrit generalment *gabago* (880) per 'gavatxo', a *Felechosas* (932), escrit també *Felegosas* (932) per a un topònim pronunciat actualment 'Filigossas', a *chastos* (836) per 'gastos', a *chanància* (930) per 'ganància', a *bachages* (1083) per 'bagatges'...

suggereix que alguns escrivans han establert l'analogia següent: en observar que *ch* i *g* són intercanviables per a reproduir [tʃ] (*parage/parache*), infereixen que també ho poden ser per a reproduir [g] (*Felegosa/Felechosa*). Insòlit resulta també de trobar *c* per [g]: *castaren* (87) per 'gastaren', *cabacho* (341) per 'gavatxo', *cuardar* (1173) per 'guardar', *crosa* (107) per 'grossa', *carita* (208) per 'garita', *pacaren* (888) per 'pagaren', *cota* (1037) per 'gota', *seniorasco* (224) per 'señorazgo'..., i *g* per [k]: *bagas* (1196, 1202) per 'vacas', *bigari* (1314) per 'vicari', *gasas* (997) per 'casas', *gajgen* (069) per 'caiguen', *sagar* (07, 0175) per 'sacar'... En aquests casos fa de mal decidir si es tracta d'un procés analògic semblant a l'anterior, o si realment s'usaven [k] i [g] en variació lliure. A favor d'aquesta darrera solució incidiria el fet que també registro confusions, no gaire freqüents però, entre *b* i *p*: *baras* (1298) per 'parras', *opliga* (1150) per 'obligat'..., si bé manquen exemples per a la parella dental [d]/[t]. Aquest darrer cas només es produeix en posició final: *berdat* (01), al costat de *caritad* (1180)..., on la pronunciació era i és [t].

2.2. Textos castellans

Les grafies són les mateixes i amb les mateixes variacions i valor fonètic que en els textos catalans —també amb les insòlites *custado* (1115) per 'gustado', *cosegutibos* (1215) per 'consecutivos', *gabina* (1241) per 'cabina', *oplige* (1115) per 'obligue'...—, llevat d'alguns pocs casos: en uns textos (1223, 1289) observo un cert predomini de les grafies *v*: *varato* (1223), *vesino* (1223)..., i *u*: *hauitante* (1223)..., sobre *b*: *nuebe* (1223), *buen bino* (1223)..., mentre que altrament domina *b*. La *f* llatina o àrab tant es pot mantenir en la grafia: *febrero* (489), *figado* (474), *cafizes* (1053), *fasta* (1209)..., de vegades escrita *h*: *cahizes* (787)..., com perdre's: *cays* (787) per 'cahíz', *ebrero* (476), *asta* (1209)... Quant a les antigues prepalatals africades sonores i les prepalatals fricatives sordes —[dʒ], [ʃ]—, malgrat la multiplicitat de grafies —*y*, *i*, *j*, *x*, *s*, *z*—, de vegades amb marca de iodització: *yunio* (1320), *Jorge* (1133), *obexas* (474), *deisar* (1133), *conseizo* (1288)..., ja devien sonar totes [ʃ] com ho mostren grafies com *concexo* (495), *conexo* (466, 490, 495), *conseiso* (1069, 1241), *obexas* (474), *conseizo* (1333), *acoxerá* (480), *coxidas* (480), *cirixano* (1289), *iso* (1335) per 'hijo'..., al costat de *dixo* (425) per 'dijo', *abaxo* (466), *baiso* (1209), *deisar* (1133)... El fet que no hi haja cap cas de quequeig rebla en la mateixa interpretació. La grafia *yha* (787) per 'hija', si no es tracta d'una mera confusió, permetria de veure-hi ja la velar actual del castellà.

3. FONÈTICA

3.1. Textos catalans

Com ja he indicat al començament hi ha moltes interferències del castellà i algunes de l'aragonès en els textos catalans, més en el vocalisme que en el consonantisme.

3.1.1. Vocalisme

3.1.1.1. Vocalisme tònic

3.1.1.1.1. La *e* breu llatina es manté com a tal, i a diferència de l'aragonès i del castellà, que diftonguen en *-ie*, *-ia*: *taberna* (014), *temps* (09, 698), *tera* (034), *bé* (017), *béns* (639), *deu* (06), *set* (= 7; 010, 114), *cent* (06), *pensa* (044), *pel* (0196) per 'pell', *neu* (0223), *Roca de la Mel* (533), *fiesta* (543), *martel* (698), *segens* (802), *dolens* (827), *eguas* (998), *jbert* (1008) per 'hivern', *erba* (1031, 1336), *disembre* (1321)... Un préstec de l'aragonès és *nietro* (119, 170...), i interferències *siet* (= 7; 7), *siés* (= 6; 862, 882...). Són també interferències d'aquesta llengua o de la castellana: *sielo* (210), *quiera* (032, 033), *tiempo* (484), *siete* (698), *tiniente* (744), *tanbién* (834), *diecienbre* (1006), *yeguas* (1230)... Seguida de iod la *e* breu llatina, després de diftongar en *-ie*, ha passat a *i* en general: *mig* (02, 791), *miga* (013) per 'mitja', *lit* (014, 779), *cadira* (651), *pist* (386) per 'pit', *profit* (207)..., però *bel* (078) per 'vell', *gel* (220), *belas* (619) per 'velles'... Aquesta *e* en aragonès, i especialment en castellà, se sol mantenir inalterada i en alguns casos dip-tonga en *-ie*. Trobem interferències d'aquestes llengües en els textos catalans: *bielo* (187), *biels* (191), *bielas* (019, 0134...) per 'viello', 'viells', 'viellas', *mèdio* (776)...

3.1.1.1.2. La *o* breu llatina es manté com a tal, i a diferència de l'aragonès i del castellà, que diftonguen en *-ue*, *-ua*: *for* (060) per 'fur', *sogre* (018, 0131), *besogre* (015), *grosa* (0115), *ous* (0144), *Bon Digous* (0149, 6), *bo* (310, 321, 1017), [ell] *pot* (0121, 0166), *bolta* (0107), *noba* (0129, 742), *espona* (044), *sou* (0211), *sous* (1001), *dona* (83), *foc* (890), *goc* (265) per 'joc', *porcs* (04), *acort* (050), *col* (220, 644) per 'coll', *conte* (313) per 'compte', *costas* (680), *nou* (= 9; 680, 1733), *bous* (999), *nostra* (1180), *porta* (1209)... Interferències de l'aragonès i del castellà són *fuero* (2) / *fuera* (50, 125), *soegro* (098), *güebos* (733), *bueno* (61, 310, 321), *puédan* (0150), *nuev* (= novum; 32), *sueudos* (1072), *puercos* (04), *cuenta* (313), *nuebe* (484, 889), *cuestas* (680), *güerto* (0208, 814)... Observeu: *bon bino bueno*... (830). Davant de iod la *o* breu llatina va esdevenir *uei* i després *ui*, reduïda en alguns casos a *u* o a *i*: *Puimilans* (7), *buy* (04, 0110, 1, 682) per 'avui', *buit* (684) per 'vuit', *buitanta* (158), *huls* (0109, 0169) per 'ulls', *nit* (0117, 781, 1013)...; hi ha també interferències de l'aragonès amb diftongació en *-ue-*, *-ua* o del castellà amb manteniment de la *o*, o diftongació en *ue*: *ogo* (361), *güet* (1302) per 'vuit', *bueda* (698), *sualdo* (1210)..., de vegades amb reducció a *e*: *degela* (548) per 'degüella', *preba* (530) per 'prueba'...

3.1.1.1.3. Es registra la característica evolució catalana de *voce* i *cruce* a *veu* i *creu*: *beu* (014...), *creu* (066...).

3.1.1.2. Vocalisme àton

3.1.1.2.1. La *-a* final llatina es manté quasi sempre: *memòrja* (01), *dóna* (02)..., amb ben poques excepcions: *anabe* (61), *fianse* (491), *tere* (7), *ele* (411) per 'ella', *selbe* (87)... Igualment es manté —amb algunes comptades excepcions: *algunes bones persones* (078), *bares* (1258) per 'parres', *baques* (1258)... — quan va seguida d'una consonant: *las casas* (06), *dónan* (04)... Aquest darrer tret difereix del català en general,

on només es troba en alguerès i en gran part del ribagorçà,¹⁷ i coincideix amb l'aragonès en general i amb el castellà.

3.1.1.2.2. La *-o* i la *-e* final llatines es perden com en tots els altres parlars catalans: *meseger* (042), *bel* (078) per 'vell', *maj* (0153) per 'maig', *blad* (0152), *baranch* (019), *soldàs* (1030) per 'soldats', *jurat* (09), *bi* (032), *porqué* (863) per 'porquer', *loctyment* (031)... Les interferències de l'aragonès, on ambdues vocals es mantenen majoritàriament, i del castellà, on el manteniment és norma, són constants: *mesegero* (042), *bielo* (831) per 'biello', *majo* (0153) per 'mayo', *blado* (192), *baranco* (019), *dregos* (840) per 'drets', *soldados* (1073), *jurado* (09), *bjno* (09), *groggo* (640), *porquero* (683), *tiniente* (774)..., amb alguns casos d'hipercorrecció: *corteso* (061), *càntero de bino* (510), *n'ano feto un ban* (579), *paros y filos* (786) per 'pares i fillos', *ano preso blat* (798), *Miquele* (630), *Lerte* (1211) per 'Llert', *sensalos* (337), *plansonos* (1018) per 'plançons', *doso* (1333) per 'dotze', *onso* (1340) per 'onze'..., o d'hibridisme: *cuinero* (978), *retaulo* (927)..., o d'analogies del tipus *deo* (1238, 1247) per 'deu', *Andreo Rio* (1254) per 'Andreu Riu'...

3.1.1.2.3. Les vocals àtones internes presenten molta variació, cosa corrent en ttotes tres llengües: *trebals* (354) / *trabals* (354), *asistir* (685) / *asestir* (789), *besinal* (265) / *isinal* (195), *mesegés* (190) / *mesagés* (190), *paceria* (162) / *pasiria* (162), *prinsipal* (104) / *prensipal* (49), *Sen Yuan* (133) / *Sin Yuan* (133), *teisidor* (49) / *ticsidor* (313), *enquesitjó* (055), *portuniàs* (329), *comonicar* (422), *cumunal* (04), *misiricòrdia* (380)...

3.1.1.2.4. L'epèntesi de vocal en els grups d'oclusiva i líquida o vibrant és relativament freqüent: *Pedero* (694), *deresar* (761), *terès* (701) per 'tres', *Andereu* (701), *calabário* en un text castellà (1209), *balat* (31), *corobidor* (166), *perestaren* (123), *oredenació* (220), *Adirià* (316), al costat d'*Andreu* (701), *dresar* (781)...

3.1.2. Consonantisme

3.1.2.1. Ja he indicat abans —2.1.2.2— que en el català de les Paüls el so [v] no existeix. És un fet ben conegut i no cal insistir-hi. Coincideix amb gran part dels altres parlars catalans, amb l'aragonès i el castellà.

3.1.2.2. La *f*, tant d'origen llatí com àrab, es manté com a tal: *feradura* (1030), *feri* (697), *farina* (701), *refúsan* (914), *fogasa* (045), *forment* (0169), *alifara* (744), *cafís* (692)... És un tret en comú amb l'aragonès, i a diferència del castellà, on la *f* desapareix o s'aspira.

3.1.2.3. Hi ha sesseig com quasi en tots els parlars catalans, i a diferència de l'aragonès i el castellà, on molts parlars no sessegen. Vegeu abans 2.1.2.9.

3.1.2.4. Els grups *-sc-*, *-ps-* i *-x-* passen a *-ix-*, que la grafia no sempre evidencia (vegeu abans 2.1.2.6): *yxir* (1011), *leyxa* (07), *péyxer* (659), *heixola* (698), *dexa* (992), *madeixas* (914)... Coincideix amb el català actual de les Paüls i amb extenses zones del català i de l'aragonès limítrof, i a diferència del castellà, que no té iodització.

¹⁷ Sobre això, vegeu Haensch (2003), p. 65.

3.1.2.5. El grup *-ty-*, com també *-ci-*, *-ce-*, desapareix: *raó* (07, 47, 312, 321), *cuy-nar* (680), *prear* (6, 20), *dim* (05), *rayms* (67), *loir* (1217), *plaer* (0169), *sircobeyns* (0168)..., però té *-s-* a *besins* (691, 210), *besinal* (697)... La primera solució és la general en català, mentre que la segona, que havia estat general en català medieval, es troba ara només en àrees laterals, i en alguns pocs mots a la Ribagorça i al català insular. En castellà es manté com a interdental fricativa sorda, i igualment en aragonès, tret de les zones de sesseig on ho fa com a *-s-*.

3.1.2.6. Tot porta a creure que ja hi havia apitxat com en l'aragonès i el castellà contemporanis (vegeu abans 2.1.2.8 i 2.1.2.9). Com en aragonès, i a diferència del castellà, no es produeix la pèrdua de *ge-*, *gi-* llatines: *germà* (051, 0159), *germans* (0160, 208), *agermanament* (67), *gitaren* (680, 744), *gendre* (160), *gitar* (57), *ges* (468), *giner* (713), *gel* (16, 220), *ginastas* (0202)... Hi ha algunes interferències del castellà: *ermano* (790, 1190), o casos d'hibridisme: *germano* (1067)...

3.1.2.7. El grup *-ct-* se sol reduir a *-t-*: *profit* (1123), *lit* (779), *guarès* (1129) per 'guarets', *despit* (896), *sospita* (297), *letó* (814), *dret* (789), *matí* (237), *nist* (386) per 'nits', *let* (636), *pist* (386) per 'pit', *aletada* (142), *fet* (7), *dita* (692)..., i en alguns casos passa a *-it-*: *fruyt* (826), *desfruytar* (0105), *lo demaytí* (237), *feyta* (357), *truitas* (510)..., com en aragonès, d'on ve *güet* (1114), al costat de la forma catalana *buit* (584), mentre que en castellà ho fa sempre a *-ch-*, i se'n troben interferències en els textos: *probecho* (1063), *ego* (1085) per 'hecho', *dicho* (503), *ogo* (361) per 'ocho'... En els cultismes: *acte* (09), *pacte* (0121), es manté amb algunes interferències del castellà: *hauto* (026), *pautos* (1194)...

3.1.2.8. Els grups *-bi-* i *di-* / *-di-* llatins passen a *-j-*: *jós* (1015), *jósana* (402), *miga* (013), i en bastants casos a *-i-*, que també pot procedir de *-i-* llatina: *bèstias de carey* (044, 059), *carriar* (896), *carejen* (1116), *piar* (1316), *Mateu Roj* (086), *Pena-roya* (25), *royas* (640), *aja* (406), *may* (143), *Puimilans* (7), *aidà* (873), *mayor* (147)..., si bé la grafia no sempre ho registra de forma evident: *pugar* (0168) / *puyar* (119) / *puja* (7) (i vegeu 2.1.2.8). La solució *-i-* es troba en català només en els parlars ribagorçans i pallaresos, i coincideix amb l'aragonès.

3.1.2.9. El grup romànic *-t(i)c-* passa a *-g-* com en general en català: *formage* (166, 700, 1154), *paçage* (396, 709, 743, 1190), *parage* (05), *estaga* (208, 587), *damnage* (202), *casalage* (709, 743), *companage* (115, 190), *misagés* (422)... Aquesta evolució es troba en bastants d'exemples en aragonès, mentre que en castellà hi ha *-zg-*, canvi del qual se'n troba una interferència en els textos catalans: *seniorasco* (224) per 'señorazgo'.

3.1.2.10. El grup *-lt-* es manté: *molts* (12, 59), *hescultase* (386)..., mentre en aragonès passa generalment a *-it-* i en castellà a *-ch-*.

3.1.2.11. La *l* en posició inicial i seguida de iod palatalitza. El primer cas és general en català i es retroba només en l'aragonès ribagorçà, mentre que la resta de l'aragonès i el castellà mantenen invariable la *l*. Seguida de iod la *-l-* palatalitza en *ll* com en aragonès, però no en castellà, on es fa fricativa prepalatal sonora que a l'època ja es devia haver ensordit, abans de passar a la velarització o aspiració actuals (vegeu 2.2). Com ja he indicat (vegeu 2.1.2.4), les grafies quasi no registren les palatalitzacions, i en tot cas mai en posició inicial.

3.1.2.12. Els grups *pl*, *bl*, *cl* i *fl* palatalitzen en *pll*, *bll*, *cll* i *fll*. És un tret que només es retroba en els parlars ribagorçans, tant en els aragonesos com en els catalans. En la resta dels dominis lingüístics, tant aragonès com català, els grups citats es mantenen inalterats. En castellà palatalitzen en *ll*. En els textos la grafia no indica mai la palatalització (vegeu 2.1.2.4).

3.1.2.13. El grup *ly*, com també *t'l*, *c'l*, palatalitzen en [λ], que la grafia només registra ocasionalment (vegeu 2.1.2.4): *muler* (1054), *cosell* (852), *hestaljar* (059), *trebals* (09), *bels* (0188) per 'vell's', *obelas* (08), *Abela* (0146)... Són trets que coincideixen amb la resta del català i amb l'aragonès. En castellà la palatalització donava a l'època [j].

3.1.2.14. El grup *-nd-* passa a *-n-*: *manar* (890), *demana* (684), *esponas* (044, 901), *encomanadas* (775), *bena* (0206), *anar* (1060), *brenar* (1179)... L'aragonès varia entre manteniment i pèrdua, mentre que en castellà *-nd-* es manté. No falten interferències aragoneso-castellanes en els textos: *encomendadas* (775, 778), *demanda* (698)...

3.1.2.15. Els grups romànics *-nr-* i *-lr-* ofereixen dues solucions, o es conserven com a tals: *tinre* (57), *molre* (61), *bolran* (75), *genro* (573), *dibenres* (395), *benrà* (146), *dibenres* (0134)..., o passen a *-ndr-*, *-ldr-*: *gendre* (160), *bindrà* (160), *conbendrà* (836)... El grup romànic *-ndr-* evoluciona de la mateixa manera: *penre* (211, 620), *entenre* (091), *tonre* (1081), *responre* (684)..., al costat de *pendre* (167, 210)... La primera solució, que predomina de bon tros en els textos, és la pròpia dels parlars pirinencs, de la Ribagorça al Rosselló, i en l'aragonès de transició de la vall de Benasc, mentre que la resta del domini presenta la segona solució.

3.1.2.16. El grup *rn* passa a *rt* en posició final de mot: *cart* (06, 1157), *fort* (17, 1143), *ibert* (0209, 1009, 1018)... És un tret que només es retroba en ribagorçà i en l'aragonès de transició de la vall de Benasc. Registro també en alguns casos *car* (691), *carc* (381)... Observo també *carne* (218), interferència del castellà/aragonès, sense relació amb el canvi anterior, ja que aquell només es dóna en posició final del grup *-rn*.

3.1.2.17. En posició final de mot la *r* alterna la conservació: *diner* (789), *talar* (790), *esparber* (727), *dar-li* (841), *per demanar* (01), *moliner* (021)... —amb alguns casos d'hiper-correcció: *mètrer* (0192), *pagarar* (207), *desénbrer* (105), *étrer* (87) per 'entre'... — amb la pèrdua: *segús* (070), *clas* (712), *ban cobrà* (1008), *dínés* (693), *pe casa* (87)... En el primer cas continua la tradició literària que manté la *-r*, i en el segon ho fa d'acord amb la llengua parlada a les Paüls, que la perd. Com és ben sabut aquest fenomen de pèrdua o manteniment de la *-r* en la llengua parlada varia segons els territoris del domini lingüístic català, i així mateix passa en aragonès i en castellà. Els codis literaris no solen reflectir la pèrdua en la grafia.

3.1.2.18. La *-n* romànica en posició final absoluta desapareix: *pa* i *bi* (014), *ribagorsà* (014), *albarà* (07), *raó* (07), *infansó* (017), *capità* (418), *curó* (59), *carbó* (927), *gascó* (1006), *mà* (841), *molí* (366), *los que representàban la Pació de Cristo* (87), *ome* (732), *monició* (1007), *presó* (367), *Monçó* (366), *Corçà* (86)..., si bé es manté en els plurals i derivats:

camins (573), *pólderons* (706), *curons* (729), *albarans* (08), *pròmens* (041, 208), *Picalons* (75), *rebadans* (1081), *letona* (68), *moliner* (021), *mardans* (76), *ecsadons* (343)..., amb algunes vacil·lacions, i aquestes tant si la síl·laba final és tònica: *albaràs* (876), *moltós* (0149, 539), *circobecís* (0222), *Picalós* (424), *exadós* (779)..., o més si és àtona: *promes* (041, 208), *jobes* (347), *termes* (369)... Són trets característics del català i desconeguts tant de l'aragonès com del castellà. Registro moltes interferències d'aquestes llengües en els escrits en català: *pan* (680), *mano* (997), *capitan* (418), *albaran* (470), *preson* (367), *M[a]sian* (072), *Monçon* (366), *Corçan* (385)...

3.1.2.19. El grup *-nt* presenta casos de manteniment com en el català literari: *segents* (59), *binent* (55), *gent* (292), *present* (828), *damont* (475), *Bisent* (011), *Sen Bisents* (11)..., amb formes hipercorrectes: *sinpre que en demànent* (988), *li bestrajèsent* (952), *anàrent* (1084), *Ramont* (1066), *mosent* (1018), *cuant consertàrem la guarda* (502)..., i de pèrdua de la *t* com en el català col·loquial de molts territoris i entre ells en el de les Paülès: *segens* (718), *presén* (307), *prenén-ne* (33), *damon* (341), *Sen Bisens* (129)... En aragonès hi ha pèrdua. En castellà *-nt* no es troba en posició final.

3.1.2.20. Trobem *u* procedent de *b* o *p* en posició final de síl·laba: *lauradós* (221), *liura* (997), *coure* (1004), *laurar* (537)..., o de *b*, *v* en final de mot: *trau* (997), *neu* (0223), *cajtiu* (0180), *clau* (999), *nou* (06), *ous* (0144)..., així com també de *b*, *d*, *ty* i *ce*, *ci* en posició final de mot: *preu* (025), *pau* (0153), *deu* (0187), *cau* (021), *ereu* (1201)... Són fenòmens desconeguts del castellà, amb algunes poques excepcions, i també de l'aragonès, llevat del cas de *v* en posició final de mot.

3.1.2.21. És freqüent la metàtesi de la *r* de la darrera síl·laba a la penúltima si aquesta comença per velar, sense arribar a ser norma: *lo crobidor que crobí* (653), *crobir* (1060), *crobar* (858), *cronpradas* (265), *craba* (1045)... Es troba una mica per tot arreu i més especialment en els parlars pirinencs, tant catalans com aragonesos.

3.1.2.22. En posició inicial el diftong *ue*, majoritàriament d'origen aragonès o castellà, i ocasionalment autòcton, genera una *g*: *güerto* (814, 1007), *güeltas* (1007), *güebos* (840), *güelas* (733)... Observeu: *Sesgiüé* (1008), al costat de *Sesué* (166), i *Eresgiüé* (1132) per 'Erisué'.

3.1.2.23. És ben sabut que dos dels trets més característics de gran part de l'aragonès: el manteniment de les oclusives sordes intervocàliques i la sonorització de les oclusives sordes després de nasal i líquida, el tipus 'auguas incandatas', no es troben ni en català ni en castellà, ni tampoc en l'aragonès ribagorçà. I efectivament els textos no en registren cap cas: *bedels* (083), *Obagas* (0191), *entrada* (0109), *bentar la sègal* (573)... No cal insistir-hi. Tanmateix vegeu *vita* a 6 i potser el topònim *Paga* a 7.1.4. (part II d'aquest estudi, a *Alazet*, 19).

3.2. Textos castellans

S'hi troben totes les característiques del castellà que he exposat abans, amb moltes interferències fonètiques del català i algunes de l'aragonès. Hi ha repetits

casos de pèrdua de *-o*, *-e*: *Lorens* (476), *quartals* (490), *agost* (466), *ay* (361) per 'año', *lugartinent* (466)... Freqüents són també els exemples de no diftongació on calia esperar-la: *comensa* (1288), *sigentes* (1290), *deu* (1133) per 'diez', *mola* (1289), *forsan* (641), *nou* (787) per 'nueve', o el cas de *nist* (1115) per 'noches', i amb hipercorrecions: *presidencia* (1304)..., amb aragonesismes on el castellà no hauria de diftongar: *tabierna* (1288, 1320), *tabiarna* (1223), *güet* (1302) per 'ocho'... o casos com *ginero* (673), *germano* (1067), *piadra* (1241), *sualdo* (1210). Les interferències catalanes s'estenen també a altres casos com *cafisos* (1133)...; *consel* (466), *muler* (1054), *güelas* (1209)...; *Martí* (1054)...; *crabas* (474)...; *pluga* (1302) per 'lluvia'...

4. MORFOSINTAXI

4.1. Textos catalans

4.1.1. L'article determinat, personal i indeterminat

a) Les formes més usades són:

	Singular	Plural
Masculí	<i>lo</i>	<i>los</i>
Femení	<i>la</i>	<i>las</i>

Pagà lo clabari (680), *portar los dinés* (680), *la bila* (680), *per a las bulas* (997), *los de las Paüls* (1)... Aquest model correspon al català literari de l'època, llevat de la forma *las*, característica del ribagorçà (vegeu també abans 3.1.1.2.1). En alguns casos es troba en els textos *es* per al masculí plural: *j es set sous* (910), *des besins* (84), *lo dret des mesegés* (273), *des estrosinas* (30)..., que coincideix amb el masculí plural usat actualment, en tempo allegro, a les Paüls, mentre que en tempo lento és actualment *els*, i *el* per al masculí singular. Observeu, per dissimilació, *la vno* (814). Registro un hàpax *a* per al femení singular: *lo sensal de a Bal* (284). Per *a* o *Run* (0211), pròpiament *Orun*, vegeu OC, vi, 438b3-16. L'article salat només apareix en algun comptat antropònim: *Sacasa* (223), *Saroca* (334).

b) Les formes del model general, llevat de la de femení plural, poden variar per fonètica sintàctica. Davant de vocal les de singular se solen apostrofar: *de l'ain* (680), *de l'arca del molino* (48), *l'ereu* (684), *l'arendadó* (152)..., però *lo agermanament* (67)... *Lo i los* s'assimilen a vocals precedents: *si'ls jurats* (834), *que el baquero* (1238), que cal llegir *que'l baquero*, *que'l dit Bernat* (15), però *que los pos* (1)... Després de *a* els masculins fan *al*, *als*: *al de Casós* (680), *als bailes* (791)..., però *per a los que* (700)... Després de *de* els masculins fan *del*, *dels*: *del blat* (680), *lo dia dels contes* (195), però *de lo dia* (195), *de los síndics* (48)... En alguns casos l'article *la* absorbeix la vocal *e-* del mot que determina: *las-trena* (677), *lanpara* (224), *lantrada* (498), *laxida* (498), però *la estrena* (907)...

c) L'article determinat apareix de vegades amb noms propis, especialment amb sobrenoms: *l'Agostina* (041), *l'Amada* (190), *la Beranuja* (510), *la Denuja* (220), *la*

Guan Portera (878), *lo Calbo d'Erbera* (038), *lo Castellano de Abela* (138), *lo Castelot de Alins* (114), *lo Faset i lo Mancuro...* i *lo Soler* (1330)...

d) Documento l'article personal en molts pocs casos, i encara amb caràcter aparentment fossilitzat: *lo pasage d'en Blanc de Vrmela* (709), *Font de na Maria* (268), *a Prado en Bort* (680, 991), *Jhoan d'Ensoils* (0165) / *Michel de Ansuils* (1035)...

e) L'article indeterminat: *hun moltó* (991), *hu bant* (1044), *vna mà* (680).

4.1.2. Noms i adjectius

Singular	Plural
-ø	-s
-a	-as

Sensal (684), *sensals* (680), *Baca* (709), *bacas* (709)... Registro alguns pocs casos en *-e*, *-es* en comptes de *-a*, *-as* (vegeu abans 3.1.1.2.1). Les freqüents interferències de l'aragonès/castellà fan que apareguen molts casos de *-o* en compte de *-ø*, i *-os* per *-s*: el tipus *soldado/soldados* per *soldat/soldats* (vegeu abans 3.1.1.2.2).

Els singulars que acaben en sibilant formen el plural en *-os*: *pexos* (609), *mate-xos* (0129), *mesos* (067), *cafisos* (7)... Aquesta terminació és la del català de l'època i de l'actual, i difereix del català clàssic, de l'aragonès i del castellà, que ho feien, i en els dos darrers casos ho fan, en *-es*. En els mots acabats en *-r* aquesta no reapareix en el plural: *diner* (691) / *dinés* (693)... Per al tipus *bo* (310) / *bons* (713), vegeu 3.1.2.18.

4.1.3. Els pronoms

En aquestes categories incloc també els adjectius corresponents.

4.1.3.1. Pronoms personals i adverbials

a) Tònics

	Singular		Plural	
	Masculí	Femení	Masculí	Femení
1 ^a	<i>jo</i>		<i>nosaltres</i> ¹⁸	
2 ^a	<i>vós</i> ¹⁹		<i>vosaltres</i>	
3 ^a	<i>ell</i>	<i>ella</i> ²⁰	<i>ells</i>	<i>ellas</i>

¹⁸ Aquesta forma alterna amb *nosaltros* (606) i en un cas, potser per descurança de l'escrivà, amb *nosaltos* (398).

¹⁹ Els textos, atès llur caràcter majoritàriament administratiu, no usen mai la forma de familiaritat de la segona persona del singular, ni tònica ni àtona —*tu*, *te*—, i tenen comptats exemples de les formes de plural —*bosaltres*— o de les de cortesia corresponents —*bós*, *bos*.

²⁰ En un cas registro *ele* (411). Vegeu abans 3.1.1.2.1.

Aquestes formes són les que s'usen també després de preposició, a excepció de la primera persona del singular, que fa *mi*,²¹ i en alguns pocs casos observo el reflexiu *si* per a les terceres persones.

Exemples: *y jho* (013), *yo... confeso* (296); *y nosaltres... atorgam dita fianseria* (3), *memòria sia a nosaltros* (110); *prometo... sacar de tot endepne a bós, Antoni Amat de Bila-plana, y a bós, Monsarat de Porter* (0154), *debo a bós* (296), *me posaré en poder de bós* (074); *yo... atorch aber rebut de bosaltres* (0148), *io... me obligo de dar dos fianzas a bosaltres* (160); *y el o a de pagar* (25), *gastaren de el en la taberna* (765); *la sègal... an de donar conte d'ela* (794), *n'a pagàs la bila per ele... vinte-sis sous* (411); *j els los an de cobrar* (1329), *y els respongiren y demanaren tiempo* (682); *sie tengut de donar conte d'elas* (441); *Y axj ho han jurat en poder... de mi* (057), *feita... per mi* (736); *Han-se obligast cada uno per si* (458), *las dos mulas de la bila, cada una per si* (331)...

b) Àtons

	Acusatiu/Datiu		Acusatiu				Datiu	
	Singular	Plural	Masculí		Femení		Singular	Plural
1 ^a	<i>me</i>	<i>nos/mos</i>						
2 ^a	<i>vos</i> ²²	<i>vos/os</i>						
3 ^a			<i>lo</i>	<i>los</i>	<i>la</i>	<i>las</i>	<i>li/le</i>	<i>los/lis/les</i>

La tercera persona té una forma diferent per al reflexiu —*se/si*— i una altra per a l'acusatiu neutre singular: *ho*.

Pronoms adverbials: *hi*, *ne*.

Exemples: *an-me dast catorze sous* (051), *me deu... coate sous* (081); *nos a de fer una dosena de traus* (211), *nos aya de comensar de portà bino* (119), *mos debia* (48), *mos obligam* (160); *yo bos requir* (036), *bos ho dich* (036), *bos prometo* (0212), *a bosaltres per a sacar-bos d'endemni* (160), *que a bosaltres os ne bengise* (160); *a-lo de pagar* (31), *lo page* (1); *guardar-los* (1173), *los aya de guardar* (683); *la torno* (036), *a-la de pagar* (030); *an-las lansadas* (021), *arendar-las* (2); *donan-ly* (1), *li dam* (998), *le debeba* (1006), *le an conprada* (337); *no boleban benre-los pan* (1017), *ban dar-los las liuras* (887), *y los ne he deixada la tera* (296), *dóna-lis* (725); *lis faria portar la roba* (562), *les donaren a dinar* (540), *les donam en rebuda* (1018); *arenda-si* (148), *se si fa costas* (721), *gastà-se* (31), *han-se obligast* (458); *són-se obligast* (093); *lo se puga penre* (071), *ho loaren* (11), *o aya de pagar* (178); *de penre mal y fer-ne* (160), *an-ne de pagar* (677), *prenen-ne* (23), *fins las fexinas ne sían fora* (687); *en la caixa de la glésia y a set bulas* (1273), *lo dia que y era la crusada* (510), *se y féban mal* (266); *que lo me los i portà* (1045).

²¹ Ocasionalment observo *jo* en aquesta situació: *a manat a yo* (0162).

²² Vegeu abans la nota 19.

Les anteriors són les formes plenes. Alguns pronoms presenten lleus variacions per fonètica sintàctica, són les formes reduïdes i les elidides. Les formes reforçades són desconegudes. Exemples: *si no m'engano* (643); *de fer y compli'l* (1221), *a'l de penre* (617); *no'ls troba* (265), *a'ls de pagar lo Baró* (509), *que'ls em dast* (840); *que's decsà bino* (334); *quan n'anà enta Graus* (739), *no'n tinga de grosos* (739). I el mateix passa en les combinacions de dos o més pronoms: *que los se'n leaban enta Castiló* (020), *se n'i meteba* (103), *se'ls a de dar* (320), *m'o degiren* (166), *anà alà y hestà-s'i dos o més dias* (092), *se nos n'an lebada* (220).

c) Els pronoms àtons poden situar-se en els modes personals i l'infinitiu, tant abans: *no y sarà* (022), *se'ls a de dar* (320), *ne he tengut de fiar* (494), *li bam fer la estrena* (852), *no y calia anar* (733)..., com després del verb: *eba-j de despesas* (021), *a'l de penre* (617), *són-se obligast* (093), *sià tengudo de dar-li* (119), *ban penre-se* (866), *si fer ho bol* (04)..., llevat del gerundi, que sempre exigeix postposició: *abent-li dada la rebuda* (155). Manquen exemples de l'imperatiu. Això coincideix amb la llengua actual, tret de la postposició després del verb en mode personal, vista avui com a arcaisme. En les combinacions de dos pronoms l'acusatiu de tercera persona no reflexiu va en primer lloc: *los mos eba deixats* (1016), *lo se ban gastar* (1016), *la se aya de tornar* (143), *lo se aya de adobar* (143), *las si benese* (1013), *lo li arendàrem* (367), *los li debeba* (289), *pagé-los-li* (49), *per a mengar-la-se* (142), *la ly puédan pagar* (326), *donar-las-li* (369), *fer-los-li bans* (834)... Aquest ordre es troba en els parlars ribagorçans actuals, tant en els aragonesos com en els catalans, en les combinacions de pronoms de tercera persona, si bé en aquests casos el datiu coincideix formalment amb el pronom *hi* amb lleus variants: *l'i ampraré cuan torne*, *les ie matàban totas*.²³ En el català literari passa el mateix però limitat a les combinacions amb el datiu singular: *les hi vaig donar*, *les maletes a en Jaume*.

4.1.3.2. Adjectius, pronoms i adverbis demostratius

Els textos mostren un sistema de dos demostratius, de proximitat —*esto / este, estos, esta, estas*, o amb reforçament: *aquet / aquesto / aquisto, aquestos / aquistos, aquesta, aquestas*—, i de distància —*aquell, aquells, aquella, aquellas*—, ço que contrasta amb el sistema actual a les Paül's i en el català ribagorçà, que en té tres. Només en el neutre —*açò / ço / esto, això, allò / aquello*— i en els adverbis —*ací, astí, allí / allà*— trobo tres demostratius.

Exemples: *esto blado* (1124), *heste riu* (0169), *esta plana* (1032), *estos sinco* (81), *estas XX L* (065); *hen aquet cas* (0165), *y en aquès ain* (411), *per aquesto deute* (0173), *per aquisto henterès* (0160), *aquestos ains pasast* (411), *aqjstos sinc sous* (0198), *per aquesta cosa* (0208), *coalquiera cosa de aquestas* (50); *aquel tal* (160), *aquels tres* (1177), *la bila de las Paül's y sircobeyns de aquela* (0168), *aquelas malenconjas* (092); *y asò se determina per tot lo consel* (421), *so hés* (427), *sinó cada vno en so del seu* (1153), *per esto dels soldast* (1006); *y per això* (013); *de alò de Blasco* 1004), *tot aquelo* (577); *Y que de asj a Sant Mateu ayen a demanar gostsija a Benasch. Y sinó de astí anlà que...* (018); *de alí en quatre ains* (776), *En lo Roero, alà on otras boltas...* (056).

²³ Saura (2003), p. 191.

4.1.3.3. Pronoms i adjectius possessius

Les formes, que de vegades van precedides de l'article, són: per a les primeres persones *mi*, amb algun comptat cas de *mon* sense article, *mis* tant per al masculí com per al femení, *mia* i *mias* només per al femení, i *nostre*, *nostres*, *nostra*, *nostras* per a la primera persona plural. Les formes que correspondrien a les segones persones es documenten en un sol cas: *y major seguridad buestra* (296). Les terceres persones presenten cinc models, alguns dels quals són fruit possiblement d'interferències aragoneses o castellanés. L'ús de l'article precedint aquests pronoms no és general. Els models són: *so*, *sos*, *sa*, *sas*; *suo*, *suos*, *sua*, *suas*; *su*, *sus*, tant per al masculí com per al femení; *seu*, *seus*, *seua*²⁴ i *suio*, *suios*, *suia*, *suias*.

Exemples: *juro my fe y hobljgo mjs béns* (0154), *a mon germà* (0173), *de mi bolsa* (051), *en casa mja* (0173), *las mjas* (019), *la mia aniada* (822); *del nostre terme* (0143), *debant nostres huls* (0169), *Nostra Seyora* (0194); *de son fjl* (016), *sa plega* (021), *de sos béns* (029); *amb lo suo molino* (83), *a la sua ramada* (299), *de las suas liuras* (1060), *am las suas* (542); *per su preu* (0212), *de sus béns* (07), *la su part* (752), *de sus despesas* (07), *en la su ramada* (33); *al seu pastor* (043), *los seus dinés* (834); *i no podent molre lo suio* (160), *tan bé de los sujos com...* (160), *a culpa suja* (1158)... De vegades s'afegeixen redundantment construccions amb *de* al possessiu: *a sos costas del dit arendador* (78), *per a sos gastos de aquel tal* (160)...

4.1.3.4. Pronoms i adjectius interrogatius i relatius, adverbis relatius

Per les característiques dels textos són pocs els interrogatius documentats i amb comptats exemples: *quí*, *què*, *quinas*. Els relatius són: *qui*; *que*, també amb article; *qual*, *quals*, sempre amb article; i els adverbis *quan/com* i *on / a on*. De vegades es prescindeix de la recció del relatiu o fins i tot d'ell mateix: *la porta de la glésia que i entraba aigua* (876); *del mestre a crobido la casa de lit a l'ostal abia de pagar la bila...* (704), *de los dinés donà a lo de Bisent* (573), *sobre hunas prjmjas los debjan los jurast* (0167)...

Exemples:

Interrogatius: *no sabéban a qui lansar-los* (1316); *no sabia què fer* (0170); *y le degí quinas rahons hés aquella* (386), *on deguí té el significat de 'preguntar'*.

Relatius: *que se agude de qui pueda* (407); *los dinés que abem agust* (01), *que lo que sia porquero* (1), *li debéban de què ba pagar a Lagüeres* (1114); *Si acaso moriba lo minió, lo qual Déu no bula* (636), *los porchs... los quoalls se àyan de aplegar en...* (04), *las liuras las quals an comanat* (055), *He aturada dita mola en Loys Simon, la qual mola* (402); *quant consertàrem la guarda* (502), *ba anar a Benabari de quan lo justísia* (1018), *que totora y quan bós bolreu quitar las trenta liuras, que...* (543); *y abem-los donast a Morancho de Bilaroé y a Ramon Pontaron com anaren a Leyda* (01); *l'ay que éren jurast* (012); *en lo Roero de Sant*

²⁴ Només registro *la seu* [sic] *part* (1153).

Roch ahon altras boltas... (06); *alà on lo clabari los dirà* (58); *puédan entrar per on las altras del terme éntran* (855).

4.1.3.5. Pronoms i adjectius indefinits

Adjectiu: *uns*, fem. *unas*; *algun*, fem. *alguna*, pronom: *algú*, fem. *alguna*; *altre* / *altro*, fem. *altra* / *antra*, adj. i pronom.; *altri*, inv. i referit sempre a persones; *andós*, fem. *anduas*, si bé sovint es manté inv., adj. i pronom., com adjectiu sol anar seguit de l'article, 'ambdós'; *cada*; *cada u*, fem. *cada una*, pronom., 'cadascú'; *cada un*, fem. *cada una*, adj., 'cadascun', hi ha alguns casos de *quiscun*, etcètera; *cert*, *certa*, *certs*, *certas*; *cosa*, pronom., inv., 'res', possiblement siga aragonesisme; *degú*, *degun*, vegeu *ningú*; *demés*, adj., 'altre', 'restant', és d'influència aragonesa o castellana; *mateix*, fem. *mateixa*, pronom. i adj.; *ningú*, fem. *ninguna*, pronom., i *ningun*, fem. *ninguna*, adj., alternen amb *nengú*, *dengú*, *degú* i anàlegs, en frases condicionals poden significar 'algú'; *qualsebula*, *qualsebula*, *qualsevol*, *qualquisia*, pronom. i adj., inv.; *res*, pronom., inv., en frases condicionals pot tenir significat positiu; *tal*, pronom. i adj.; *tot*, fem. *tota*, pronom. i adj.

Exemples: *uns per altres* (34); *que si algun dia benja alguna tenpesta* (1), *entrar en alguna casa* (142); *ni la huno ni l'altre* (0150), *puga metre hun altre mesejero* (07), *l'antra mitat* (1172), *l'altre dja de Corpo Crist* (019); *ni el ni altri no lo pueda traure* (352), *dir per altri* (0198), *y si altri don hostal...* (0209); *Pere Palasí y Brjnger de Arcas, andós abjtan[ts] de Sojls* (070), *anduas las artigas* (593); *cada dia* (1172), *cada cànter* (877); *de cada hu que'ls y menarà* (04), *per ca[da] un loc* (184), *per cada vna cosa de aquestas* (2), *sis livras cada uno* (156); *lo prjmer dja de abril qui[s]cun ay* (0152), *per qujscuna de las parst* (07); *deisasen serts dinés* (175), *per sertas rèplicas* (129); *no aye d'entenre-y cosa* (091), *no se debe cosa* (1135); *tot lo demés* (727); *axj matex* (056), *e pagat dels matexos dinés* (0129), *la nit metex* (0117), *en l'ora metex* (0107), *la matexa hora* (044); *en prast de ningú* (0202), *sens dilatjó ninguna* (118), *que njngun forastero...* (032), *y si dists mesejés degolaran ninguna obela ni moltó...* (050), *sj an bist pescar a njngú...* (069), *no le y pose njnguns enbargos* (0150), *si faltàban ningunas clàusulas* (525); *si era cas que se'n moria denguna* (333), *no pueda hentrar degú* (864), *no n'í portà degú grano* (195), *sj demanàban denguns deutes de abans...* (09), *no sje hoblizado de ser-hi deguna casa en deguna cosa* (09); *qualsebula pastor* (777), *coalsebol persona* (33), *qualsebula que falte* (472), *quolsebula que* (04); *qualquisia que meta bous lauradós en lo Plano... que...* (452); *no e rebut res* (087), *no li debje res* (05), *que se la bjla n'abja de pagar res* (07), *y si... y atura a pagar res* (0205), *y se y gastarà res...* (071); *en tal cas* (014), *aquels tals* (0165), *al tal que rebe lo dayo* (064); *tota la bila* (08), *tos los quatre ans* (528).

Són freqüents les interferències aragoneses/castellanes següents: *alguno*, *cada uno*, *ninguno* / *nenguno* / *denguno* / *deguno*, *qualquiera*, *qualsequier*. Exemples: *y sj alguno los y trobarà...* (069); *que denguno no puga...* (06), *sen fuero deguno* (06); *que ninguno de la bila...* (032), *que nenguno de la bila...* (099); *si ninguno benrà bjno en ninguna casa...* (032); *que deguno que no puga pinjorar sinó los mesejés* (07), *se deguno fia ofensa* (97); *que qualquiera forastero...* (032), *que quoaqualjera que sia carnicero...* (0206); *qualsequier altre day* (143).

4.1.3.6. Pronoms i adjectius quantitativs

Manco,²⁵ adj. i pron., inv., 'menys'; *més*, adj. i pron., inv.; *molt*, fem. *molta*, pron. i adj.; *poc*, fem. *poca*, pron. i adj.; *pont*,²⁶ pron., inv., 'gens'; *prou*, pron. i adj., inv.; *quant*, fem. *quanta*, pron. i adj.; *tant*, fem. *tanta*, pron. i adj.

Exemples: *tres sous manco hun djner* (021); *cent més o manco* (11), *vn almut més* (683); *se abje despès ya molts djnés* (0109), *moltes de beguadas* (0111); *vna poca de palla* (67), *una poca de calcina* (1018); *no aje de prear pont lo Plano* (030), *no mi y a tornada pont* (265); *prou bino* (119), *no y portaba prou pedras* (248); *uns coans omes* (66); *tantas boltas com la j trobarà* (0162), *y tans cuans més ben bist les sia* (347).

4.1.3.7. Pronoms i adjectius numerals

a) Cardinals

U, *un*; *dos*, fem. *duas*; *tres*; *quatre*; *cinc*; *sis*; *set*; *buit*; *nou*; *deu*; *onze*; *dotze*; *tretze*; *catorze*; *quinze*; *setze*; *desset*; *debut*; *denou*; *vint*, *vinte-sis*, que també es podria escriure *vint-e-sis*; *trenta* i les altres desenes presenten majoritàriament el tipus *trenta-i-dos*, amb algun cas de *trenta-dos*; *quaranta*; *cinquanta*; *seixanta*; *setanta*; *buitanta*; *novanta*; *cent*, *cent-i-vuit*..., *cinc-cents*, fem. *cinc-centas*...; *mil*.

Exemples: *hu djner / hun djner* (011); *dos djas* (027), *duas bacas* (080); *tres almost de sègal* (04); *quatre ljurats* (08); *hen pena de sinch sous* (06); *de lo Sastre sjs djnés* (011); *set cantes* (02); *buyt sous* (03); *nou dinés* (06); *deu crabas* (06); *honze sous* (016); *doze sous* (020); *treze florins* (14); *catorze djnés* (05); *qujnze ljurats* (012); *sedse sous* (080); *deset sous* (024); *debut dinés* (014); *denov sous* (158); *bjnt sous* (043); *bjnte-coatre sous* (05); *trenta sous* (098); *quaranta sous* (0112); *l'ay... sjnqua[n]ta-y-ho* (0119), *cinquanta-y-sinc sous* (01); *sexanta-y-dos sous* (0112); *setanta sous* (087); *bujtanta-y-quatre ljurats* (0154); *nobanta-y-sis escust* (154); *cent-y-cincoanta obelas* (06); *giüellas... docentas bujtanta-nou* (934); *quatre-sentas-sjnquanta ljurats* (085); *las obelas sinc-sentas* (563); *deo-sentas giüelas* (1013); *para a dose-sentas j binte-huna* (1056); *mil sinc-sents huitanta-y-coatre* (158).

Són interferències aragoneses: *siès* per 'sis', *siet* per 'set', *giüet* per 'vuit', *nueb* per 'nou', *seyze* per 'setze'. Exemples: *siés cafiços* (922); *siet dietas* (486); *giüet sous* (1262), *giüet quartals* (1341), *nueb* (32), *seyze* (0166)... Interferències castellanes: *siete* (698), *ogo* (1001), *nuebe* (889)... per 'set', 'vuit' i 'nou' respectivament.

b) Ordinals, partitius i col·lectius

Manquen moltes formes: *primer*, *primera*; *segona*, *segundo*, *segunda* són aragonesismes o castellanismes; *tercera*; *quart*, *quarta*; *quinta*; *sexta*; *derer*, *derera*; *desena*; *dotzena*; *cinquantena*; *doble*.

²⁵ La forma *menys* es manté només en el mot *menysconte*: *per al djt meynsconte de lo sensal de Bojl* (0191), *y paga lo mengcont de sjs ay[s]* (021)...

²⁶ És forma usada en alguns pocs parlars catalans i bastants d'aragonesos.

Exemples: *Marts prjmer bjnent* (02); *la segona estaga* (208); *la segunda semana* (877); *la tercera semana* (877); *la quarta semana* (877); *la quinta semana* (877); *la sexta semana* (877); *la derera semana de Quaresma* (877); *prengiren de lo quart* (359); *an feita desena* (454); *tres dosenas de taças* (1191); *sinc sous... y de nit doble* (0107).

4.1.4. Els adverbis

4.1.4.1. Adverbis de lloc

Alt 'dalt'; *amunt*; *anjós*, vegeu *enjós*; *anllà*, vegeu *enllà*; *ançà*, vegeu *ençà*; *anrer*, vegeu *arrer*; *ansús*, vegeu *ensús*; *arrer*; *avall*; *avant*; *baix* / *baixo*; *cantó* / *de cantó* 'prop', 'a tocar de'; *damunt* / *damont*; *davall*; *debant*; *deçà*; *defora*; *dejós*; *dellà*; *dessús*;²⁷ *dintre* / *dintro*; *ençà* / *ançà* / *encí*; *endavant*; *enjós* / *anjós*; *enllà* / *anllà*; *ensús* / *ansús*; *fora*; *onsevulla*; *prop*; *sus*. Molts d'aquests adverbis són també adverbis de temps i formen sovint construccions prepositives. Per a *on*, vegeu 4.1.3.4, i per a *ací*, *astí*, *allí* / *allà*, vegeu 4.1.3.2.

Exemples: *de alt a baixo* (814); *y tot baranch amont* (0109); *de alí anrer* (400), *y se fían mal de aly arer* (346); *y de astj baxe per djt baranco abal* (0109); *d'astí abant* (894); *la canbra de baix* (814), *per baixo* (630); *la calsina que està cantó la porta del fosar* (239), *la tera de cantó la església* (8); *damont ditas* (415), *de las Planas damunt de Blasco* (034); *daball escrits* (386); *debant nostres huls* (0169); *an de fer lo pilar de pedra exuta desà y delà* (077), *de l'an de dellà* (991); *per estar-le defora* (75); *a las Planas de deyós* (0210); *hi los desús dist* (07); *llaurant dintro las bogas* (896), *djntre njngun canpo* (044); *del primer de março ensí* (336), *del Baranco de Salant ansà* (381); *endebant de la porta* (587); *de astj anjós* (044), *de la caratera angós* (240); *de alí anlà* (665); *de Prado Lusàs ansús* (044), *o de aly ensús* (346); *fora de la pleta* (709); *a onsebvla que la bila tinga nesesidat* (80); *buit dias abans de Sen Matev o buit a prop* (53); *Aspès de Sus* (0162), *sus la mateissa pena* (160).

Interferències aragoneses o castellanés ocasionals són *arriba*, *debaixo*, *delante*, *encima*. Exemples: *ariba nombrados* (422); *dels testjmonjs debaxo escrits* (0153); *delante mi* (562); *las agulas ensima* (208).

4.1.4.2. Adverbis de temps

Abans; *adés*; *a las horas*; *allavons*, vegeu *llavons*; *l'altre dia de 'Y'endemà*'; *antany*; *aprés*; *aquellas horas*, vegeu *a las horas*; *aquesta hora*, vegeu *a las horas*; *ara*; *avui* / *vui*; *denprés* / *després*, *despuix*, *al cap de*; *enguany* / *este any*; *ja*; *llavons* / *allavons*; *de matí*; *mentre*, *mentres*; *presto* (0110) és mot usual a les Balears i ben conegut a la Ribagorça (*avui m'he llevat prest*, diuen a les Païls), la -o pot ser una interferència aragonesa o castellana; *puix*; *sempre*; *tothora* 'sempre'; *a la vegada* 'aleshores'; *a la volta* 'aleshores'; *de vespres*; *vui*, vegeu *avui*.

²⁷ Observeu a *las desús ditas gornada*, *damon ditas* (307), exemple *on*, si no es tracta d'un afany iteratiu, es podria entendre que l'escrivà era conscient que *desús* podia ja no ésser entès.

Exemples: *abanst de Carnistoltas* (045); *a pagat y adés a Joan...* (0137); *en l'altre dia de Nadal* (395, 1049); *am los pactes [...] que antaj se arendà* (0122); *al preu que las horas se baldrà* (638), *de aquesta hora abant* (0195), *pagar... al for que yrà en aquelas horas* (0100); *lo dybenres aprés* (21); *de bui fins a...* (664), *de guardar abui en un ain* (657); *se ban cobrar ara vn ano* (104); *lo que escaurà jurat este ay* (0118), *y de engoan abant* (0195); *després que an contat* (760); *despujs llançaren las costas* (871), *al cap de tres ayns* (071); *ya és en altra part* (743); *àjan de cobrar allavons* (1313), *y labons que àyan de pagar* (333); *de matí pueda anar per bino* (277); *mentre se djga misa* (066), *mentres n'i arà* (884); *tan presto* (0110); *j puis los ban sacar las calónias* (907); *per ara y sempre* (421); *ly a de balre per a totora* (953); *y per a la begada que àyan de pagar* (06); *Aya de dar los dinés a lo dit cariadador de bespres* (277); *I per a la bolta que...* (79, 602).

Interferències aragoneses o castellanen en el text català: *antes, agora, hoy, después, siempre, a la vez / la vez 'aleshores'*. Exemples: *deu dias antes* (071); *J an de pagar el dinero agora* (1048); *Oi a los 9 de disenbre* (1040); *denpués de Sent Andereu* (729); *siempre que sia mester* (421); *que la bes los àjan de...* (1124).

4.1.4.3. Adverbis de mode

Així; bé, ben; com; com a; de bon grat; adverbis en -ment; sol.

Exemples: *ayxí de biels com de lauradós* (721); *mjrar-se bé y lealment hen l'ofisi* (017), *a on ben bist los [s]ia* (105); *se pueda alargar com las capitulacions pasadas* (817); *y que page com los de la byla* (0145); *nos ha manat dit Güerj com a bayle* (013); *a depositat lo matex com a jurat* (036); *se yguaren bonjblement y de bon grat* (0109), *lana y mercantibolment* (750); *sol a de pagar lo blat feta la colida* (664).

Són interferències aragoneses o castellanen: *ansí, como, solo*. Exemples: *mantinre la Casa de Jun Porter ansí como la trobe* (1272); *penre-la tota la casa solo per lo tems que andós la tenjan* (0169).

4.1.4.4. Adverbis d'afirmació, negació i dubte

No, que s'usa també, com en general en català, en oracions afirmatives; sí; també; tampoc; per ventura.

Exemples: *que lo que ature la dita no pueda acolor degun forastero* (5); *que ningun besino no pueda penre bino benturero* (1172); *portar la carta aba[n]s que no rèban los diné[s]* (4); *dígan si està bé, ho s[i] ho no* (077); *j també Domec se obliga a portar tot lo bino que sia menester* (834); *Y en la Paül tanpoch... no lo pugén soltar* (0181); *si per ventura se n'ana-ba a molre en altra part* (530).

Són interferències de l'aragonès o del castellà: *acaso, también*. Exemples: *si acaso matàban cart aletada* (717); *j también se obliga la bila* (834).

4.1.5. Preposicions

A; an; ab / abe / am / ambe / ambi; contra; de, en alguns casos s'elideix: a Sen Pere la Bal Seniu (133), *Senta Maria la Ribera* (367), *per la glésia Calasans* (702)...; *a despit de;*

*en; enfre*²⁸ / *entre; enta; fins / fins a / en fins a; per; per a; salvo, exceptat, enfora de; en lloc de; a pesar de; a raó de; segons; sense / ensense / sen / sens / sinse / sins / sin;*²⁹ *sobre; a via de / per via de.*

Exemples: *anaren a Leyda* (01); *a quinse del mes de setembre* (2); *memorja sia a nosaltres* (01); *hi ha exemples d'acusatiu personal amb a i sense: executar a lo tabernero* (2), *an citada a Qujsabel* (0157), *lexà molre los forastés* (320), *lo que ature la dita no pueda acolor degun forastero* (5), *se mal temps be, que desperte los capelans* (301); *a quatre dinés lo cafiç* (113), *a bujt sous la fanecada* (840); *aurà a menester* (02), *an a pagar* (02); *anar a parlar* (0188); *del camí an sus* (529); *ab la porqueria* (04), *ap los pactes* (142), *abe Antoni* (684), *am lo molinero* (7), *ambe Goan* (7), *ambi aquelas* (697); *contra aquesta cosa* (0171); *lo mes de may* (143), *Ihoan de Arquas* (01); *de Pascoa abant* (02), *d'así a buyt dias* (06); *així de biels com de lauradós* (721), *no en tinga de grosos* (1173); *moltas de beguadas* (0111); *an de pagar* (0151); *demanar de consel* (0191); *en lo loch de las Paiüls* (0155); *tinrre bous o bacas a despit de la bila* (906); *éntran en Torbiner* (06); *le dónan en rebuda en l'Agostina buit sous* (132); *le donam en rebuda en Bernat Goan dos sous* (47); *en estar cueta* (17), *en abè pectedo* (120); *enfren lo sensal i lo mesagero* (841), *las amarginen enfren es blast* (901), *enfren lo bino y portas* (997); *entre tot* (692), *entre andós las Pascoas* (0212); *del cantó de la caseta enta la porta de Porter, nj abal d'enta part del tarat de Porter* (0150); *anà enta Roda* (858); *anaren enta parlar am los síndicos* (265), *lo dia que los traginés anaren enta bino* (852), *Pedro Güeri n'anà enta portar los dinés a Monson* (907); *fins a Bilaplana* (701); *fins a buit sous* (099); *en fins ara* (148); *pasar en fins a Picalons* (75); *per temps de hun ayn* (06); *torna per amunt* (0109); *feta per mi* (099); *a parlar am Espayol per Quintana* (220); *dóna per fianças* (237); *paga per mes y per semana* (321); *cada una per si* (331); *per demanar las despesas* (01); *per a los de la crusada* (337), *per als bous* (688), *la roba per a la bila* (265); *que done dos fianças a la bila per a Sent Luc* (353); *salbo dret de consel* (023), *exceptat nou sous* (087), *anfora de las primeras bataladas* (1080); *an meso en loc de Bernat Abat* (155); *a pesar de la bila* (156); *a raó de deu sous per faneca* (312); *lo page segons lo bene lo tabernero* (032); *sense dilató ninguna* (032); *Hen sense las suas y las mias són onse cabesas las altras* (019); *sens deguna apelasió* (06); *sen foero deguno* (06); *sinse dengun fuero* (182); *si entraba sin su boluntat* (1127); *uno sobre tosts* (57), *buyt dias sobre Sant Luch* (06); *sus la mateissa pena* (160); *a bia de matrimoni* (332); *per bi[a] de alguna tempesta* (75).

Interferències de l'aragonès o del castellà: *con; dam / dan;*³⁰ *excepto, exceptado; hasta / fasta; por.* Exemples: *Confronta per lo cap con tera de Pederó Domec* (296); *a parlar dan Don Martín* (098); *totas las casas septo la d'Ensoils* (076); *si pueda aprofitar de los bans septado lo dret de los mesegés* (83); *hasta Graus* (1063); *en fasta a Todos Santos* (1238); *por tiempo de dose anos* (1025).

²⁸ *Enfren* segons el DECLC (III, 397, b, 47-48) sembla extingir-se en el primer quart del segle XVI. Ací en tenim mostres d'uns cent anys més tard. Farreny (2004) en dóna exemples de Lleida de mitjans del XVI (p. 446). La citació la més tardana (997) és de 1637.

²⁹ Algunes d'aquestes darreres formes són castellanismes o aragonesismes, o interferències d'aquestes mateixes llengües.

³⁰ *Dan* és una forma ben coneguda en benasquès.

4.1.6. Conjuncions

I i en alguns casos *e*; *ni*, i en algun cas *ne*, pot equivaldre a *i* o a *o*; *o*; *pus*, *poés*, possiblement de l'aragonès o del castellà; *que*, que de vegades és eliminada: *si bolia remediassen* (092), *són estats contents se arendase* (099)...; *amb que*; *mes que*; *emperò*, *emperò que*; *perquè*, causal; *ja que*; *perquè*, final; *per a què*; *encara que*; *amb tal que*; *de manera que*; *axí que*; *mentre que*; *fins que* o la interferència castellana *hasta que*; *despux que*; *des que*; *tota hora que*; són freqüents a l'època les construccions de participi + *que*, del tipus *manats que los ly àyan* (1); *si*; *sinó*, *sinon*, *sinó que*.

Exemples: *bino bo y rebedor* (01); *Bringer he yo* (418), *sed dinés e mala* (072), *ayn e dia sobredit* (418), *han posat beu he dita* (440); *se éntren en prasts ni en blasts* (0120), *no bole la mula ni la penrà* (0170); *ne un[a] obra ni altra* (101), *si prenen mal ne [e]n fan* (817); *Ho blat ho sègal o sibada* (06), *blat y ho sègal* (0111), *ab carasas de box ho ab seyals bons* (0109); *poés an probado és de la dita casa* (0111); *no sabia què fer de la mula pus hera jodicada* (0170); *digé que no lj debje res* (05); *ab que prenga gurament* (78); *Mes que si lo dit Ihoan... donaba lo bino... que* (02); *emperò fasen atirar la pleta de l'Albelda* (080); *Enperò que els no la asoltaren djta arendatjó* (036); *no la poguiren dalar perquè l'abían dalada* (080); *y ga que cónpran...* (439); *perquè no j aje rèplicas* (099); *per a què estigissen presebits* (48); *enquara que los forans sien primés* (440); *am tal que sían sanas* (542); *de manera que le'n toca a cap d'ain nou cafiços* (530); *axí que la mitat n'a [a] pagar la bila* (098); *Y mentre que tinrà reon de lo clabé...* (29); *e fins que las garbas ne sjen leba-des* (050), *asta que sían acabados los doze anos* (1025); *despux que lo prengiren* (098); *y si fan mal dest que los aya rebust* (04), *y que des que lo gurat tinrà peyoras, que...* (0118); *tota hora que los jurast lo li demanen* (02), *y de alí abant totora que sia menester* (391); *si no era bo...* (014), *se y fia despesas* (014), *sj era cas que los de [A]lins per sort perdisen sa carta...* (0109), *anar a beure la mola si era bona* (701); *sinon per lo que li debe* (0170), *tots sinó Joan Castel* (099), *no pueda metre en lo terme sinó que mil obelas* (11).

4.1.7. El verb

a) En els documents només registro un exemple de la segona persona,³¹ i la cinquena és poc representada.³² La primera i la quarta falten per a alguns temps. L'imperatiu només el trobo per a les terceres persones, les quals tenen formes idèntiques a les corresponents del present de subjuntiu i no sempre és fàcil de distingir

³¹ *Faràs* (500).

³² Registro *abests* per 'havets' (296), *deposeu* (036), *djgau* (036), *pregau* (036) —que pel context (*yo bos requier... me pregau de jurament*) i la morfologia (-au) ha d'ésser error per 'pregau'—, *teniu* (036) i *bolreu* (543), on el primer exemple és la forma clàssica que avui es retroba només en algun parlar ribagorçà, com ara el de Lasquarri, i a la vall de Benasc, així com en alguns verbs baleàrics. *Deposeu* (036) i *djgau* (036) poden llegir-se, tant pel context com també per la grafia (la distinció entre *n* i *u* no és gaire clara en aquesta mà), com *deposen* i *digan*.

entre el significat imperatiu i l'optatiu. Els paradigmes verbals mantenen les quatre declinacions llatines com qualsevol altre parlar català, *-ar, -er, -re, -ir*: *portar* (07), *saber* (105), *deure* (313), *repartir* (333), i a diferència de l'aragonès —amb l'excepció del parlar de Benasc, que presenta el mateix model que en català— i del castellà, on només n'hi ha tres.

b) L'indefinit presenta a més d'una forma simple una altra de perifràstica formada pel present d'indicatiu del verb *anar* amb alguns canvis per analogia (1^a *vai*; 3^a *va*; 4^a *vam, vàrem*; 6^a *van, ven, varen*)³³ + l'infinitiu del verb corresponent: *bai abiar* (098), *ba caure* (997), *bam penre* (921), *bàrem pasar* (1011), *ban penre* (1030), *ben benre* (955), *baren aber* (0223). En els textos de 1546 a 1553, és a dir quan el Consell de les Paülis era del bisbat de Lleida, només registro quatre casos d'indefinit perifràstic, el primer dels quals és de 1549:³⁴ *bai abiar* (098), al costat de molts altres de simples. En els textos a partir de 1576, quan el Consell de les Paülis ja havia passat a ser del bisbat de Barbastre, sovintegen els indefinits perifràstics, i més a mesura que passen els anys, sense que no manque mai el simple. A l'època els dos indefinits es feien servir com a variants lliures, com passa actualment en bastants parlars catalans meridionals i insulars, però no a la resta del territori, d'on ha desaparegut gairebé del tot la forma simple. La forma perifràstica és usada també en la quasi totalitat dels parlars aragonesos orientals. El castellà la desconeix.

c) El participi de present té les mateixes formes que el gerundi, tret de comptades excepcions: *binent* (55), *(loc)tjnent* (013)...

d) En els verbs de moviment i reflexius els temps compostos del passat es formen amb el verb *ser* + el participi passat: *hés cayguda* (04), *són anast* (045), *són-se ofegasts* (093), si bé de vegades es fa servir el verb *haver*: *Y n'a[n a]nats* (893). En els altres casos es fa servir el verb *haver* + el participi passat: *las hobelas que lhoan de Arquas a [a]coljdas* (01), *s'an mengada la erba* (72), *los dinés que abem agust* (01). L'acord del participi amb el complement directe no sempre és respectat: *los que yo li he dat* (021).

e) Les perífrasis d'obligació són *haver + de + infinitiu*: *nos éban de dar* (045), o *haver + a + infinitiu*: *ho an hagut a pagar* (087), i *menys tinre + de + infinitiu*: *ne he tengut de fiar* (494), o *deure + de + infinitiu*: *las li debe de tornar* (0112). La preposició pot arribar a faltar: *agise mester còpia* (0109).

f) Són relativament freqüents les construccions passives: *feta y testificada fou per mi* (0153), *fonc determinat per tot lo consel* (385), *per bós me serà requerido* (296)...

³³ *Vàrem, ven i varen* són poc freqüents.

³⁴ L'exemple *ba-los presentar* (055), de 1548, fa de mal interpretar, però en tot cas no deu ser un passat perifràstic, sinó una forma d'obligació.

4.1.7.1. Verbs en *-ar*

Infinitiu, *-ar*: *gastar* (313). Present d'indicatiu, 1^a *-o*: *torno* (036), *-ø*: *atorch* (0148),³⁵ *-e*: *testifique* (681);³⁶ 3^a *-a*: *dóna* (02), *-e*:³⁷ *baxe* (0109); 4^a *-am*: *juram* (0153); 6^a *-an*: *tròban* (04), *-en*.³⁸ Imperfet d'indicatiu, 1^a *-ava*; 3^a *-ava*: *donaba* (02), *-ave*: *demanabe* (0132);³⁹ 4^a *-àvam*; 6^a *-àvan*: *demanàban* (09), *-aven*: *qujtaben* (099).⁴⁰ Indefinit, 1^a *-é*: *arendé* (036); 3^a *-à*: *manlebà* (05); 4^a *-àrem*: *pagàrem* (0195); 6^a *-aren*: *juraren* (05). Futur, 1^a *-aré*: *posaré* (074); 3^a *-arà*: *entregarà* (146); 6^a *-aran*: *dexaran* (050). Condicional, 3^a *-aria*: *donaria* (3), *-arie*: *probarje* (05);⁴¹ 6^a *-arián*: *donarián* (87). Present de subjuntiu, 3^a *-e*: *done* (02); 6^a *-en*: *demanen* (02). Imperfet de subjuntiu, 3^a *-às*: *portàs* (03), *-asse*: *pacteyase* (58);⁴² 4^a *-àssem*: *judicàsem* (013); 6^a *-assen*: *trencasen* (070). Imperatiu, 3^a *-e*: *page* (294). Participi, *-at*: *manat* (013), *-ats*: *donast* (7), *-ada*: *aturada* (028), *-adas*: *executadas* (45). Gerundi, *-nt*: *protestant* (013).

4.1.7.2. Verbs irregulars de la conjugació *-ar*

Anar (07) presenta l'arrel *va-* a les persones 1^a-3^a i 6ª del present d'indicatiu i present de subjuntiu. Present d'indicatiu, 1^a *bai* (098); 3^a *ba* (776); 6^a *ban* (1142). Per a les variants per a formar l'indefinit perifràstic, vegeu abans 4.1.7.b. Present de subjuntiu, 3^a *baia* (61), però en un cas observo: *que l'a de pagar al preu que se ana* (419), que podria ser *anà*, però; 6^a *bàjan* (0120). El futur es forma amb l'infinitiu *ir-*: 3^a *yirà* (028), 6^a *yran* (0212), o *anir-*: 3^a *anirà* (142, 333).

Dar (0112) i *donar* (0112) es fan servir en variació lliure com en general en català: *dam* (29) / *donam* (29), *an dat a qui més y donarà* (0128), *daren* (851), *donà* (862)...

Estar (0998) presenta velar a l'indefinit, al present de subjuntiu i a l'imperfet de subjuntiu, i els morfemes d'aquests temps s'han assimilat en part als de les altres conjugacions. Present de subjuntiu, 3^a *estiga* (57), 6^a *estigan* (5), *estigen* (84). Indefinit, 1^a *estigé* (0143), 3^a *estigí* (7), 6^a *estigiren* (129), *hestegiren* (367), *estagiren* (1083). Present de subjuntiu, 6^a *estigisen* (72).

4.1.7.3. Verbs en *-er* i *-re*

Els verbs en *-er* poden tenir el morfema d'infinitiu tònic o àton. Entre els primers hi ha *aber* (04), *fer* (110), *poder* (915), *saber* (733), *soler* —present d'indicatiu, 6^a *solen* (118)—, *boler* (329), *comparer* (031). Entre els segons hi ha *(re)conèixer* (499), *córer*

35 El morfema *-ø* només es registra alguna vegada en els textos dels primers anys.

36 El morfema *-e* només el registro en aquest cas.

37 El morfema *-e* només apareix en els primers anys.

38 El morfema *-en* només apareix en els primers anys.

39 El morfema *-abe* només apareix en els primers anys.

40 El morfema *-aben* només apareix en els primers anys.

41 El morfema *-arie* només apareix en els primers anys.

42 El morfema *-asse* predomina sobre *-às*.

(0118), *créixer* (418), *estrènier* (710), *éser* (044), que alterna amb *ser* (5), *péixer* (896), *perde* (328), *pertanyer* —present d'indicatiu, 3^a *pertanye* (07).

Els verbs en *-re* són (*re*)*batre* (110), *beure* (1010), *calre* —futur, *calrà* (236)—, *caure* (997), *cloure* —(*en*)*clou* (0109)—, *coure* (166), *deure* (998), *entenre* (091), *escriure* (325), *fuire* (0157), *jaure* (1212), *metre* (820),⁴³ *molre* (0110), *moure* (34), *perdre* (09), *penre* (02), *pendre* (742), (*res*)*ponre* (1006), *rebre* (683), *tinre* (04), *tolre* (0109), *tonre* (183), *traure* (027),⁴⁴ *ballre* (953), *benre* (06), *binre* (840), *beure* (701), *bere* (0109), *biure* (828). Present d'indicatiu, 1^a *-ø*: *dec* (87),⁴⁵ *-o*: *prometo* (08); 4^a *-em*: *prometem* (0153); 5^a *-ets*: *abests* (296), *-iu*: *tenju* (036); 6^a *-en*: *meten* (050). Imperfet d'indicatiu, 3^a *-eva*: *bedeba* (207), *perdeba* (07),⁴⁶ *-eve*: *debebe* (1031), *-ia*: *debja* (999), *-ie*: *debje* (0132); 4^a *-évam*: *fébam* (986); 6^a *-ían*: *debían* (66), *-évan*: *arebéban* (220). Indefinit, 1^a *-í*: *despengí* (0132); 3^a *-i*: *agí* (016); 4^a *-érem*: *rebérem* (730), *-írem*: *begírem* (704);⁴⁷ 6^a *-eren*: *begeren* (283), *-iren*: *bistragiren* (858).⁴⁸ Futur, 1^a *-(e)ré*: *bestauré* (051); 2^a *-(a)ràs*: *faràs* (500); 3^a *-(e)rà*: *devrà* (178), *calrà* (236); 5^a *-(r)eu*: *bolreu* (543); 6^a *-(e)ran*: *deuran* (093).⁴⁹ Condicional, 6^a *-(e)rián*: *conexerjan* (0174).⁵⁰ Present de subjuntiu, 3^a *-a*: *admeta* (35), *conega* (355), *-e*:⁵¹ 5^a *-au*: *pre[n]gau* (036); 6^a *-an*: *bestràgan* (383), *mètan* (452), *-en*: *sien* (103).⁵² Imperfet de subjuntiu, 3^a *-és*: *escaés* (0209), *-esse*: *podese* (486), *benís* (0174), *bengise* (701);⁵³ 6^a *-essen*: *bistrayésent* (952). Imperatiu, 3^a *-a*: *aya* (142); 6^a *-an*: *púgan* (208). Participi, *-ut*: *begut* (01), *-uts*: *caigust* (542), *-uda*: *batuda* (1333), *-udas*: *contengudas* (0160). Al costat d'aquest model se'n troben alguns casos, en variació lliure, del tipus *-et*: *pecsedo* (120),⁵⁴ *-eda*: *peycseda* (242), *-edas*: *cajedas* (1000). Aquest darrer model és el que correspon al català actual de les Païls i voltants, així com a la vall de Benasc. Gerundi, *-nt*: *prenent* (1150).

4.1.7.4. Verbs irregulars de les conjugacions *-er*, *-re*

Els verbs següents presenten velarització, no documentada als textos en tots els casos, a la primera persona del present d'indicatiu, a l'indefinit, al present de

⁴³ El participi és *mes*: *an mes* (091), *a-las mesas* (019).

⁴⁴ Registro també l'infinitiu (*be*)*strer* (638).

⁴⁵ Aquest morfema zero correspon als verbs amb velarització: *beure*, *caure*, *conèixer*, *coure*, *entenre*, *escriure*, *jaure*, *molre*, *moure*, *penre*, *poder*, *ponre*, *tinre*, *traure*, *valre*, *vinre*, *viure* i *volre*. La primera persona del present d'indicatiu d'aquests verbs no sempre és documentada als textos.

⁴⁶ El morfema *-ev-* és propi del pallarès i del ribagorçà, així com de l'aragonès. Els morfemes d'imperfet *-ev-* i *-i-* es troben en variació constant en els textos, amb un cert predomini del segon.

⁴⁷ Els morfemes *-érem-* i *-írem-* es troben en variació constant amb predomini del segon.

⁴⁸ Els morfemes *-eren-* i *-iren-* es troben en variació constant, amb predomini del segon.

⁴⁹ El morfemes *-er-* del futur i *-eri-* del condicional només es troben als verbs *córrer*, *créixer*, *estrènyer*, *péixer*, i no sempre són plenament documentats als textos.

⁵⁰ Vegeu la nota anterior.

⁵¹ El morfema *-e* només apareix en els primers anys.

⁵² El morfema *-en* només apareix en els primers anys.

⁵³ Els diferents morfemes es troben en variació lliure.

⁵⁴ Per a la terminació, vegeu el que dic a 3.1.1.2.2.

subjuntiu, a l'imperfet de subjuntiu i al participi: *beure, calre, caure, cloure, conèixer, coure*,⁵⁵ *deure, entenre, jaure, molre, moure, penre, pendre, poder, ponre*,⁵⁶ *tinre, tolre*,⁵⁷ *traure*,⁵⁸ *valre, venre*,⁵⁹ *veure*,⁶⁰ *viure, voler*.

Caure (997). Present d'indicatiu, 1^a *cau* (1024). Futur, (es)*caurà* (0118). Present de subjuntiu, 3^a *caiga* (062); 6^a *càjgan* (0210). Participi, *cajguda* (04), *caigust* (542), *cajedas* (1000).

Escriure (67). Imperfet d'indicatiu, 6^a *escrebíban* (511). Indefinit, *escrebiren* (701). Participi, *escrit* (070), *escrist* (07).

Éser (099), *ser* (1153). Present d'indicatiu, 1^a *so* (01); 3^a *é* (213), *és* (1008);⁶¹ 4^a *som* (1232), *són* (1004). Imperfet d'indicatiu, 3^a *eba* (1007), *era* (014), *ere* (092); 4^a *éram* (166); 6^a *éban* (1330), *éran* (021). Indefinit, 3^a *fov* (166), *fonch* (036), *fon* (48); 6^a *foren* (220), *fon* (458). Futur, 3^a *serà* (157), *sirà* (516), *sarà* (1154); 4^a *sarem* (567); 6^a *siran* (208). Condicional, 6^a *sirían* (890). Present de subjuntiu, 3^a *sia* (1035), *sie* (330), *sigá* (441); 6^a *sían* (1025), *sien* (39). Imperfet de subjuntiu, 3^a *fos* (57), *fose* (1013). Imperatiu, 3^a *sia* (730). Participi, *hestado* (016).

Fer (296). Present d'indicatiu, 1^a *fas* (03), *fez* (0104); 3^a *fa* (014); 4^a *fem*; 6^a *fan*. Imperfet d'indicatiu, 3^a *feba* (12), *fia* (014); 6^a *fèban* (0191), *fián* (293). Indefinit, 1^a *fiu* (031), *fi* (997); 3^a *fi* (086), *fiu* (092); 4^a *fírem* (0132); 6^a *firen* (050). Futur, 1^a *faré* (510); 2^a *faràs* (500); 3^a *ferà* (936); 6^a *farán*. Condicional, 3^a *faria* (562). Present de subjuntiu, 3^a *faça* (020), *faça* (1143); 6^a *façan* (071), *fasen* (080), *fàgan* (1035). Imperfet de subjuntiu, 3^a *fese* (1093); 6^a *fesen* (999). Participi, *feyt* (026), *fet* (026). Gerundi, *fent* (1143).

Fuire (0157). Indefinit, 3^a *fuygí* (401).

Aber (04). Present d'indicatiu, 1^a *ai* (930), *e* (166); 3^a *a* (421); 4^a *em* (537), *abem* (494); 5^a *abests* (296); 6^a *an*. Imperfet d'indicatiu, 3^a *eba* (871), *hera* (016), *abia* (367), *abie* (0109); 4^a *abíam* (31); 6^a *éban* (18), *abían* (7). Indefinit, 1^a *agí* (48); 3^a *agí* (166); 6^a *agiren* (129). Condicional, 3^a *aria* (66). Futur, 3^a *aurà* (029), *arà* (884); 6^a *auran* (659), *aran* (242). Present de subjuntiu, 3^a *aya* (683), *aye* (014); 6^a *àyan* (685), *ayen* (027). Imperfet de subjuntiu, 3^a *agís* (58), *agise* (0109); 6^a *hesen* (0166). Participi, *agut* (087). Gerundi, *abent* (128).

Poder (915). Present d'indicatiu, 3^a *pot* (0166), *pode* (469); 6^a *poden* (1051). Imperfet d'indicatiu, 3^a *podeba* (915), *podja* (06); 6^a *podéban* (195). Indefinit, 3^a *pogí*;

55 Participi, *cueta* (17).

56 Participi, *post* (135); participi de present, *ponent* (630).

57 Participi, *tolt*: *Carnistolltas* (0186).

58 Participi, *(bes)treta* 162.

59 Participi, *benut* (02).

60 Participi, *bist* (82).

61 Ambdues formes es troben en variació lliure, amb un cert predomini de la primera, que és la forma clàssica i ribagorçana.

6^a *poguiren* (080). Condicional, *porjen* (0109). Present de subjuntiu, 3^a *pusca* (0166), *pusque* (0118), *puga* (06), *puge* (0121); 6^a *púscan* (0198), *puèscan* (820), *púgan* (066), *pugen* (014, 0109), *púdan* (896). Imperfet de subjuntiu, 3^a *podese* (486); 6^a *podesen*. Participi, *pogut* (0109), *podedo* (1316). Gerundi, *podent* (61).

Saber (733). Present d'indicatiu, 3^a *sabe* (1114); 4^a *sabem* (256); 6^a *saben* (036). Imperfet d'indicatiu, *sabia* (0154), *sabje* (0173); 6^a *sabíban* (1316). Indefinit, 4^a *sabírem* (48). Futur, 3^a *sabrà*. Present de subjuntiu, 3^a *sèpia* (39); 6^a *sèpian* (55). Participi, *sabud* (0111). Gerundi, *sabent* (55).

Tinre (04), *tenir* (0111) presenta també morfemes de la conjugació *-ir*. Present d'indicatiu, 1^a *tinc* (15), *tingo* (422); 3^a *ten* (1022), *tene* (1334), *tine* (04); 4^a *tenim* (021), *tinim* (398); 5^a *tenju* (036); 6^a *tinen* (031). Imperfet d'indicatiu, 1^a *teniba* (0174), *tenia* (0159); 3^a *tenje* (027), *tení* (74); 4^a *tenièm* (051); 6^a *teníban* (0169), *tenían* (05), *tenjen* (015). Indefinit, 3^a *tengí* (016); 4^a *tengírem* (367), *tingírem* (677); 6^a *tengíren* (069), *tengeren* (027). Futur, 3^a *tinrà* (04), *tenrà* (04); 6^a *tenran* (027), *tinran* (156). Present de subjuntiu, 3^a *tinga* (683), *tinge* (061), *tenga* (1150); 6^a *tíngan* (41), *téngan* (330). Imperfet de subjuntiu, 1^a *tenís* (289); 3^a *tengise* (48). Participi de present: (*loc*)*tjnent* (013); participi, *tengut* (04), *tenit* (651). Gerundi, *tenint* (0169).

Benre (06), *bendre* (33). Present d'indicatiu, 3^a *ben* (1015), *bene* (032); 6^a *benen* (840). Indefinit, 1^a *bení* (769); 3^a *bení* (85); 4^a *benírem* (565); 6^a *bengíren* (1001), *beníren* (880). Futur, 3^a *benrà* (014); 6^a *benran* (184). Condicional, 3^a *benria* (562). Present de subjuntiu, 3^a *benga* (800), *bena* (0206); 6^a *bèngan* (693), *bènan* (099). Imperfet de subjuntiu, 3^a *bene-se* (1013). Participi, *benut* (02), *benit* (700), *benedo* (831).

Binre (840), *benir* (697) presenta també morfemes de la conjugació *-ir*. Present d'indicatiu, 3^a *be* (270), *bene* (207). Imperfet d'indicatiu, 3^a *beniba* (400), *biniba* (836), *benia* (220); 6^a *benían* (265), *benien* (931). Indefinit, 3^a *bengí* (20), *bingí* (858); 4^a *benírem* (733); 6^a *bengíren* (7), *bingíren* (1006). Futur, 3^a *benrà* (065), (*con*)*bernà* (859), *bendrà* (160). Present de subjuntiu, 3^a *binga* (248), *binge* (236); 6^a *bíngan* (119). Imperfet de subjuntiu, 3^a *bengís* (237), *bengise* (701), *benís* (0174); 6^a *bengísen* (160), *benísen* (67), *binísen* (224). Participi de present: *binent* (55). Participi, *bengut* (0124).

Boler (329). Present d'indicatiu, 3^a *bol* (120), *bole* (0180); 6^a *bolen* (228). Imperfet d'indicatiu, 3^a *boleba* (1247), *bolya* (329); 4^a *bolíam* (045); 6^a *boléban* (1017), *bolían* (31). Indefinit, *bolgí* (67), *bulguí* (680). Futur, 3^a *bolrà*, *borrà* (126); 5^a *bolreu* (543); 6^a *bolran* (75), *bulran* (406). Present de subjuntiu, 3^a *bulga* (521), *bula* (325); 6^a *búlan* (721). Imperfet de subjuntiu, 3^a *bolgise* (57); 6^a *bolgesen* (0109), *bolesen* (0174).

Al costat de *boler* és prou freqüent la interferència aragoneso-castellana *querir* (1154). Present d'indicatiu, 3^a *qujere* (0169), *quiera* (032); 6^a *quieren* (828). Imperfet d'indicatiu, 3^a *queriba* (887); 6^a *queríban* (962), *querían* (962). Indefinit, 3^a *quiso* (961). Futur, 3^a *crerà* (1035). Present de subjuntiu, 3^a *quera* (1010), *quiera* (33); 6^a *quèran* (1118), *quíèran* (953). Imperfet de subjuntiu, 3^a *querise* (844).

4.1.7.5. Verbs en *-ir*

Entre aquests verbs hi ha *aclarir* (473), *acudir* (1992), *agiquir* (20), *agonir* (1191) per 'junyir', *anadjr* (0121), *atrebir-se* (838), *aredonir* (099), *crobir* (190), *colir* (1105), *complir* (0133), *desgonir* (452), *despedir* (267), *desmenoyr* (691), *dir* (0198), *dormir* (301), *eixir* (0145), *faborir* (49), *legir* (540), *lluir* (1230), *obrir* (511), *oir* (316), *partir* (685), *posoir* (0111), *probir* per 'proveir' (1172), *querir* (876),⁶² *rigir* (143), *restetoir* (58), *segir* (027) —té en algun compost formes en *-re*: *acosegre* (876), *cosigre* (061)—, *serbir* (997), *suseguir* (93). D'alguns verbs no registro l'infinitiu, però sí altres formes: *afranquir* —indefinit, 3^a *afranquí* (573)—, *contribuir* —futur, 3^a *controboirà* (059)—, *costoir* —imperfet d'indicatiu, 3^a *costoïba* (0111)—, *defallir* —present d'indicatiu, 3^a *defaly* (500)—, *morir* —participi, *morta* (676)—, *muir* (1238) —presenta també un infinitiu en *-re*: *mure* (1118)—, *parir* —indefinit, 3^a *parí* (259)—, *requerir* —futur, 3^a *requerirà* (057)—, *sentir* —present de subjuntiu, 3^a *sinta* (57).

L'infix incoatiu (*-eix-* per al present d'indicatiu i *-esc-* per al present de subjuntiu) es registra en alguns verbs amb vacil·lacions: *contribuir*, *costoir*, *partir*, *requerir*, *seguir*. Aquest infix és un tret característic de tots els parlars catalans i desconegut dels aragonesos i castellans. Present d'indicatiu, 1^a *-ø*: *requjr* (036); 3^a *-e*: *dorme* (301); 5^a *-iu*: *teniu* (036); 6^a *-en*: *obren* (195). Incoatiu: 3^a *-eix-*: *requeris* (073); 6^a *-eix-en*: *controboexen* (056), *costoexen* (0109). Imperfet d'indicatiu, 3^a *-iba*: *moriba* (391), *se costoïba* (0111), *-ia*: *moria* (142); 6^a *-iban*: *serbíban* (1024), *-ían*: *acodían* (390). Indefinit, 1^a *-í*: *despidí* (1006); 3^a *-i*: *afranquí* (573); 6^a *-iren*: *crobiren* (700). Futur, 3^a *-irà*: *acolorirà* (0124), *-eré*: *requeré* (074); 6^a *-eran*: *segesran* (061). Present de subjuntiu, 3^a *-a*: *mora* (321); 6^a *-an*: *muygan* (933). Incoatiu: 1^a *-esca*: *posoesca* (036); 6^a *-èscan*: *partèscan* (814), *segèscan* (036), *-íscan*: *segíscan* (217). Imperfet de subjuntiu, 3^a *-isse*: *acolise* (790); 6^a *-issen*: *esquisen* (166). Participi, *-it*: *acolit* (038), *-its*, *-ida*: *coregida* (0160), *-idas*: *acoljdas* (01). Gerundi, *-int*: *segint* (224).

4.1.7.6. Verbs irregulars de la conjugació *-ir*

Dir (700). Present d'indicatiu, 1^a *dich* (02); 3^a *diu* (684); 4^a *dim* (05); 6^a *dien* (0167), *digen* (468). Imperfet d'indicatiu, 6^a *dien* (907). Indefinit, 3^a *digí* (337), *degí* (386), *digé* (05); 6^a *digeren* (05), *digiren* (858), *degiren* (166). Futur, 3^a *dirà* (1153). Present de subjuntiu, 5^a *djgau* (036); 6^a *djgan* (0167), *diguen* (0108). Imperfet de subjuntiu, 3^a *digés* (036). Participi, *dit* (808), *dita* (683).

El verb *eixir* (066), *yxir* (011) presenta variació lliure a la radical entre *e-/i-* i *-ix/-sc-*. Imperfet d'indicatiu, 3^a *eisiba* (1289). Indefinit, 6^a *esquiren* (7, 66, 221), *esciren* (133), *ysquiren* (224), *igiren* (1042), *exiren* (840). Futur, *ysirà* (17), *ecsirà* (263). Present de subjuntiu, 3^a *isca* (834); 6^a *yscan* (0107, 278, 224). Imperfet de subjuntiu, 3^a *eigise* (872); 6^a *esquisen* (166). Participi de present: *yxent* (630). Participi, *eysida* (66).

El verb *muir* (1238) té velarització com molts verbs de la conjugació en *-re*. Present de subjuntiu, 6^a *muygan* (933).

Sentir presenta al present de subjuntiu la radical *sint-*: 3^a *sinta* (57).

⁶² Per a les formes, vegeu abans 4.1.7.4, sota *bolcr*.

4.1.7.7. Interferències de l'aragonès i del castellà en el sistema verbal

Les interferències es troben per tot arreu amb més o menys freqüència i afecten especialment els participis per mor de la presència de *o* en síl·laba final, ja indicada abans a 3.1.1.2.2, sovint amb tot un reguitzell de formes dobles: *caídas* (860), *digo* (291), *escrito* (367), *feto* (266), *perdudo* (66) / *perdedo* (877), *rebudo* (293) / *resebido* (17), *bisto* (042)..., al costat de *cajguda* (04) / *cajedas* (1000), *dit* (898), *escrit* (070), *fet* (026), *perdut* (732), *rebut* (087), *bist* (82)... El verb *poder* alterna formes amb diftongació i sense: *pueda* (683), *pueden* (698), *puéscan* (820), al costat de *pot* (0121), *poden* (1051), *púscan* (0198). Alguns infinitius i indefinits tenen formes dobles: *aser* (1153), *resebir* (160), *quajó* (1004), *izo* (999), *mino* (999)..., al costat de *fer* (296), *rebre* (7), *caygí* (286), *fi* (086), *bingí* (858)... Les interferències afecten també algunes primeres i terceres persones del present d'indicatiu: *digo* (2), *soj* (836), *cae* (1152), *debe* (680), *diçe* (450)..., al costat de *dic* (113), *so* (01), *cau* (1024), *deu* (829), *diu* (562)... Es registra algun cas del futur de subjuntiu castellà: *quedarre* (1017)... Vegeu també *querir*, 4.1.7.4, sota *bolér*.

4.2. Textos castellans

Els textos són escrits en una llengua considerablement acostada a la normativa de l'època, tret de les moltes interferències catalanes i algunes d'aragoneses. Passo a exposar les poques característiques que difereixen de la normativa i a continuació tractaré de les interferències:

a) Com en els textos catalans, amb dues soles excepcions —*a más d'eso* (1269, 1272)—, el sistema és de dos demostratius: *este/esto/aquesto*, *estos/estes* i *aquelos: este año* (1953), *esto año* (1241), *en esto se obliga* (474), *fego fue aquesto* (1115), *y estos egecutados* (1218), *estes dos años* (1053), *aquelos dos reales* (1055)... Val a dir que els exemples de demostratius no són gaire freqüents.

b) La falta de la conjunció completiva que s'observa en els textos catalans es manifesta també en els castellans: *dixo no sabia escribir* (587), *mandando yo entregase* (641)...

c) En la introducció del complement directe personal pot faltar la preposició *a*: *y lo molinero mató la molinera* (641).

d) L'ús del verb *ser* com a auxiliar amb verbs de moviment i reflexius es manté en alguns casos: *s'es feyta capitulacion* (638). També s'hi manifesta l'acord del participi en les formes compostes d'*haber*: *los an conprados* (490). Tant un tret com l'altre existien en el castellà de l'època, si bé en retrocés. La interferència catalana, i possiblement també l'aragonesa, on aquests trets eren prou vivaços aleshores, poden haver ajudat en aquest manteniment.

e) Hi ha un ús prou freqüent del futur de subjuntiu, cosa normal a l'època però que crec que val la pena de fer ressaltar: *valiere* (1223), *ysiere* (480), *beniere* (1223), *quedare* (1209), *faltare* (1223), *sobrare* (1241), *tomare* (1288)...

f) L'imperfet de subjuntiu, amb una sola excepció, *vbiera* (476), és en *-s-*: *paga-se* (489), *entregase* (641), *sosediese* (480), *ubiese* (1133)...

g) La perífrasi d'obligació es construeix amb *haber + de + infinitiu*: *se a de asé* (1209), o amb *haber + a + infinitiu*: *ajan a tornar* (497).

4.2.1. Interferències del català en els textos castellans

4.2.1.1. Article, noms i adjectius

a) Hi ha molts casos de l'article *lo*: *lo figado* (474), *lo dicho carnisero* (474), *a lo Consel* (466), *lo caquo* (1209), *para lo dia* (476)... Observeu també *Y lo que isiere el contrario* (480). En relació amb aquest darrer cas, vegeu abans 4.1.1.b.

b) En compte dels morfemes *-o* i *-os* de noms i adjectius, es troben també els morfemes *-ø* i *-s*: *consel* (466), *juràs* (1287)... El morfema de plural *-es* presenta també la forma *-os*: *mesos* per 'meses' (1054), *cafisos* per 'cahíces' (1209), *jaquesos* (466), *grosos* (1173)...

4.2.1.2. Pronoms, adverbis i preposicions

a) El pronom personal datiu singular presenta també la forma *li*: *li binga* (1053), i en les combinacions de dos pronoms de tercera persona observo models normatius: *consígnaseles* (361), i d'altres com *las le toman* (520). Són freqüents els exemples de pronoms adverbials: *no n'i baya ninguno* (1241), *ne puedan aser matar* (474), *si ne benia costas* (520), *que y hubiese de menester* (1241), *en la casa que j ese dos malàs* per 'malalts' (1133), *si j eba más enfermos* (1115)... Alguns indefinits prenen també formes catalanes: *a per l'altre testigo* (425), *con los matesos pactes* (1133), *més de lo que li daban* (1133)... I entre els numerals trobo: *nou quartàs* (787) i *deu* (1133), al costat de *nueve* i *diez*.

b) En els adverbis hi ha exemples com *a on sia* (1288), *quomo a escribano* (466)..., al costat de *donde*, *como*...

c) Es manifesten algunes interferències catalanes entre les preposicions: *ab lesènsia* (466), *en fins a lo dia de Sant Simon* (1300), *asta al dia* (474), *per mandamiento* (640), *per a dos años* (1054)... Observo l'ús de *no* en frases afirmatives: *Por reselo de algún escándalo que no se sosediese* (480).

4.2.1.3. Verbs

S'observa de vegades a l'indefinit el morfema català *-aren* en compte de *-aron*: *arendaren* (525), *pasaren* (1215), i en aquest mateix temps la presència de l'indefinit perifràstic propi del català: *ba aturar* (1332). No falten exemples a l'imperfet d'indicatiu del morfema *-v-*: *conesiba* (1302), *biniba* (1320), *beniba* (1288)...

Diversos verbs presenten també formes catalanes: *dit* (641) per 'dicho'; *sirá* (489), *sia* (474); *púdan* (1271) per 'puédan'; *binga* (1053) per 'venga'...

4.2.2. Interferències de l'aragonès en els textos castellans

En els numerals es troba *sies* (1209) per a 'seis', i per a 'ocho' també *güet* (1302) i *cuet* (1321). En el verb registro *bienga* (1336) per 'venga'.

4.3. Fórmules iteratives

Les fórmules iteratives són constants a causa tant de la retòrica de l'època com del caràcter jurídic de gran part dels textos: *tost contes pasasts y finasts* (087), *sia tengut y hobligat de dir y denusiar* (04), *la bila y honebersitat* (09), *diu y respon* (09), *abem sentensjat y declarat* (0109), *faz fe y relatjó* (037), *confeso y atorgo* (0212), *tenir y posoir* (0111), *sentensià, declarà y manà* (0150), *en sus casas ni cuberts* (590), *tancast y fermast* (199), *bona y onesta* (208), *an feyto alifara y abjnensa* (08), *feta y testifcada* (0153), *agusts y per aber* (0154), *adobada y coregida* (0160), *pleyt y quèstió* (0208), *demanast y pregast* (0212), *an consertat y igualat* (425), *prometo y juro* (296), *si beniba alguna ayguada ni tempesta* (400)..., aprofitant-ne també el bilingüisme català-castellà: *bole y quiere* (0169), *bon bino bueno* (850).

BIBLIOGRAFIA ESMENTADA

- DECLC = Coromines, Joan (1991), *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*, Barcelona, Curial.
- Farreny i Sistac, Maria Dolors (2004), *La llengua dels processos de crims a la Lleida del segle XVI*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans.
- Haensch, Günther (2003), *Las hablas de la Alta Ribagorza (Pirineo aragonés)*, Zaragoza, Gara d'Edicions.
- Montoliu, Manuel de (1917), «Documents antics de Ribagorça», *Biblioteca Filològica de l'Institut de la Llengua Catalana*, 9, pp. 134-258.
- OC = Coromines, Joan (1995), *Onomasticon Cataloniae*, Barcelona, Curial.
- Quintana, Guiomar (1988), *Das Leben in den Pyrenäen im 16. und 17. Jahrhundert anhand von Unterlagen der Gemeinde Les Paüls (Alta Ribagorça)*, Gernersheim, Diplomarbeit bei der Johannes Gutenberg Universität Mainz, Fachbereich Angewandte Sprachwissenschaft. [Es pot consultar a la Pfälzische Landesbibliothek de Speyer (RFA) i la Parròquia de les Paüls].
- Saroiñhandy, Jean-Joseph (2005), *Misión lingüística en el Alto Aragón*, edició y estudio de Óscar Latas, prólogo de Artur Quintana, Zaragoza, Xordica («Quadernos Jean-Joseph Saroiñhandy», 5).
- Saura Rami, José Antonio (2003), *Elementos de fonética y morfosintaxis benasquesas*, Zaragoza, Gara d'Edicions.